

TILKOVSZKY LÓRÁNT

Az első bécsi döntés gazdasági és szociális következményei a Magyarországhoz átcsatolt területen

Ismeretesek Szlovákia gazdasági helyzetének számos tekintetben igen súlyos körülményei az első csehszlovák köztársaságban. A szlovákiai ipar lerombolásával a cseh burzsoázia arra tört, hogy Szlovákia agrárország maradjon, s csupán mint fogyasztóterület, munkaerő- és nyersanyagforrás játsszék szerepet. A csehszlovák kommunista párt következetesen harcolt a cseh burzsoáziának Szlovákiát fejlődésében visszavető, kiszipolyozó politikájával szemben, s nagyszabású programot dolgozott ki Szlovákia iparosítására, gazdasági fejlesztésére.¹

Csehszlovákia kommunista pártjának bírálata a Szlovákiát sújtó csehszlovák burzsoá gazdaságpolitikával szemben elvileg különbözött attól a kritikától, amellyel azt a szlovák autonomista-szeparatista nacionalisták, illetve magyar irredentista nacionalisták illették. Ez utóbbiaknak például valójában azért fekdűt annyira szívükön Szlovákia „gyarmati sorsa”, mert feszítőerőként használhatták fel Csehszlovákia bomlasztásában.²

Amikor az 1938. november 2-i bécsi döntés Szlovákia egy részét a horthysta Magyarországnak juttatta, a magyar propaganda a bekebelezett dél-szlovákiai területekről is azt hirdette, hogy „egy gazdaságilag igen megviselt, kifosztott területet kell bekapcsolnunk a megnagyobbodott ország gazdasági vérkeringésébe”.³ Nem vette tekintetbe, hogy a fentebb jellemzett csehszlovák gazdaságpolitika körülményei között Szlovákiának éppen ez a része volt az, amely adottságainál fogva leginkább élhetett a rendelkezésre álló korlátozott lehetőségekkel. Olyannyira, hogy e terület mezőgazdasági kultúrája magasabb színvonalon állt annál a magyarországinál, amelyhez csatoltatott.

Dél-Szlovákia nemcsak kiváló, acélos búzát termelt, hanem rendkívül magas fokon állt a belterjes mezőgazdálkodás olyan fontos és jövedelmező ágaiiban is, mint a cukorrépa, dohány és fűszerpaprika termelése. A magyar kormány — propagandájával ellentétben — a valóságban már a birtokbavétel előtt is tisztában volt vele, hogy „a megszállandó új magyar területeken a mező- és kertgazdasági növénytermesztés és növényegészségügy magasabb színvonalon áll, mint hazánk mai területén, tehát feltétlen nagy felkészültséget

¹ A CsKP története. Bratislava, 1962. 222—223. l.; *M. Filo*: Boj KSČ na Slovensku za obranu republiky v rokoch 1937—1938. SVPL 1962. 66. s. kk. 1.

² Vö. *Tarján Ödön—Fall Endre*: Magyarok, szlovákok és ruthének a Duna völgyében. Bpest. 1938. — A „felvidéki” ipar sorsára, a cseh iparpolitikára, s Hlinka ezzel kapcsolatos állásfoglalására vonatkozóan lásd *Jócsik Lajos*: A Közép-Dunamedence közigazdasága. Bpest. 1944. 289—299. l.

³ *Szilassy Béla*: „A Felvidék szociális problémái”. (Előadás az 1939. évi közigazgatási tanfolyamon.) „A mai magyar szociálpolitika” c. kötetben. Bpest. 1939. 602. l.

igényel e területeknek átvétele, de még nagyobbat annak továbbvitele, illetve fejlesztése, nehogy az átvétel után ezeken visszaesés következzen be”.⁴ A magas színvonalú növénytermesztési kultúra figyelemreméltó állattenyésztéssel és tejgazdasággal párosult. Erős szövetkezetek, eleven életet élő gazdaegyesületek tömörítették a gazdákat, akiknek nem voltak piacgondjaik: jó áron értékesítették terményeiket, olcsón jutottak iparcikkekhez. Életszínvonaluk, kultúráltságuk magasabb volt, mint a magyarországi gazdáké.⁵

A bécsi döntés következtében Szlovákia összesen kb. 1 200 000 ha mezőgazdaságilag megművelt területet veszített, azaz mezőgazdaságilag megmunkált összterületének 41⁰/₀-a került horthysta megszállás alá. A veszteség azonban súlyosabb volt annál, mint amit e százalékszám kifejez, hiszen éppen a Magyarországhoz csatolt dél-szlovákiai gabonatermő területek képezték Szlovákia élelmezési főalapját; elsősorban ez a terület biztosította Szlovákia összlakossága zavartalan ellátását. Az ehhez szükséges mezőgazdasági termelvények, mint gabona, hüvelyesek, kapásnövények, gyümölcs, vaj, tojás, hús, zsír stb. kereken 80⁰/₀-a került ki erről a területről.⁶

E dél-szlovákiai területek átmeneti elvesztésével Szlovákiát ért érzékeny csapás nem jelentett ugyanakkor az e területeket bekebelező horthysta Magyarország számára ennek megfelelő, egyértelmű nyereséget. A természetes piacaitól elszakadt dél-szlovákiai agrárterületnek a kiterjedt magyarországi agrárterületekhez történt hozzácsatolása folytán ugyanis csak megnövekedtek Magyarország mezőgazdasági túltermelésből fakadó, amúgyis súlyos értékesítési nehézségei. A bekebelezett dél-szlovákiai területek kb. 4 millió métermázsás búzaterméséből csak 2 millió fogyott el helyben; a további 2 millió métermázsas elhelyezése a magyar gazdaságpolitikának komoly gondokat okozott. De hasonló volt a helyzet a dél-szlovákiai terület más agrártermékeiben is. A magyar közigazdászok már röviddel a területátcsatolás után kifejezést adtak azon véleményüknek, hogy a „visszatért” terület mezőgazdasági termelését az „anyaország” mezőgazdasága érdekeinek védelmében korlátozni lesz szükséges. S mivel e terület iparosításával konkurrenciát teremteni a gyengébb „anyaországi” magyar iparnak még kevésbé érdeke, mint volt az erős cseh iparnak, — a „felszabadult” terület gazdasági jelentőségét döntően a fogyasztóterület jelentős megnövekedésében jelölték meg.⁷ Ez annyit jelent, hogy a bécsi döntés következtében gazdát cserélt Dél-Szlovákiában a „gyarmati helyzet” nemcsak hogy megmaradt, hanem még súlyosbodott azáltal, hogy az új helyzetben a mezőgazdasági termelés eddig elért szintjét is csökkenteni kellett.

A terményértékesítési nehézségek úgyszólván azonnal jelentkeztek: „Csak most tűnik ki teljes valóságában, hogy mennyire szervesen összetartozott, illetve kiegészítette egymást Pozsony és a Csallóköz. A Csallóközbe nemcsak pozsonyi, hanem brünni és prágai kereskedők is eljöttek, ez volt Csehszlovákiának az éléstára; de viszont ezért tudtak a gazdák mindent jó áron, kése-

⁴ FM. Általános iratok, 5264. cs. 35. tétel, 22303. sz. — Végrehajtási kiegészítések a megszállandó új magyar területeken szükségelt növényegészségügyi intézkedésekről szóló tervhez. 1938. okt. 22.

⁵ ME. Nemzetiségi o. 67. cs. T. 15252/1939. — A vezérkari főnökség polgári csoportja által készített összefoglalás az átcsatolt területeken tapasztalható gazdasági, társadalmi, politikai képről. 1938. nov. 23. — Vö. *Szvatkó Pál*: A visszatért magyarok. Bpest. 1938. 163—164. l.

⁶ OL. Küm. Gazdaságpolitikai o. 618. cs. — A m. kir. Külkereskedelmi Hivatal prágai kirendeltségének jelentése az autonóm Szlovákia életlehetőségeiről. 1938. nov. 14.

⁷ Magyar Szemle, 1939. évf. 1. sz. 53—59. l. — *Ruisz Rezső*: A felszabadulás gazdasági következményei.

delem nélkül értékesíteni.”⁸ Ennek most egyszeriben végeszakadt. Az életbeléptetett katonai közigazgatás tartama alatt az átcsatolt területet szigorú határzár különítette el az „anyaországtól”; terményértékesítésről ebben az irányban sem lehetett szó, mert hiszen már akkor is, ha valaki 5 kg-nál nagyobb súlyú csomagot akart a határon átvinni, külön engedélyt kellett érnie a katonai parancsnokságtól.⁹ De ekkor még lehetett remélni, hogy a nehézségek csak átmenetiek, s túljutva a területátkapcsolás zökkenőin, ismét rendes kerékvágásba tér az élet. A polgári közigazgatás 1938. december 21-i életbeléptetése sem hozott azonban lényeges javulást. A gabonafelvásárlást nagy vontatottan ugyan megkezdte a Futura, de inkább az átcsatolt terület gazdátársadalmának körében támadt nagy elkeseredés levezetését célzó politikai megfontolások eredményeként, mint valóságos gazdasági érdekből, — s ez meglátszott az átvételi árak alacsonyágán is. Az állatértékesítés viszont továbbra is még hosszú ideig teljes pangásban maradt, csak spekulánsoknak vesztegethették el állataikat potom áron.¹⁰ Később az állami intervenciós vásárlások enyhítettek valamit a súlyos helyzeten.¹¹ Hogy mennyire nem átmeneti nehézségekről volt szó a terményértékesítés terén, hanem az átcsatolt terület gazdasági helyzete alapvető megváltozásának tartós következményeiről, mutatja az is, hogy míg a csehszlovák impérium alatt e területen többszáz vásár tartására adtak engedélyt, addig a magyar kormánynak a vásárok számát lényegesen le kellett redukálnia.¹²

A terményértékesítési nehézségek természetszerű velejárója lett a gazdaság pénztelensége. Ugyanakkor az iparcikkek ára jelentősen felment: „Az üzleteket és kereskedéseket a felszabadító csapatok és a csapatokkal besurranó élelmiszek alacsony árakért teljesen kivásárolták, és az anyaországból hozott áru általában 30—40%-kal drágább.”¹³ Az iparcikkek áremelkedése fél év leforgása alatt már 100%-os lett; ezzel szemben terményeikért 20—30%-kal kaptak kevesebbet, mint azelőtt.¹⁴ „Most egy kocsi gabonáért nem kapunk egy öltözet ruhát”, — panaszkodtak.¹⁵ „Jól bevásároltunk a magyar világgal!” — kezdett kialakulni a közvélemény.¹⁶

A fel-feltörő panaszos kifakadásokkal szemben a kormány propagandája a panaszkodók magyarságára apellált: „A nemzeti érzést nem az fokozza, vagy csökkenti, hogy ... mennyibe kerül a cipőfűző és milyen áron lehet eladni a búzát; a nemzeti lelkeséget, ... ezeket az érzéseket, anyagi tényezők felett álló erők irányítják.”¹⁷

A búzatermés értékesítése terén azonnal és legkirívóbban jelentkező nehézségek láttán az átcsatolt területek gazdái önkéntesen csökkentették gazdaságaikban a búza vetésterületét. Ez a lépésük egybevágott a kormány azon törekvé-

⁸ FM. Ált. ir. 5265. cs. 35. tétel. 22 350. sz. A somorjai járás gazdasági felügyelőjének jelentése, Somorja, 1938. dec. 7.

⁹ Uo. — A tóketerebesi járás gazdasági felügyelőjének jelentése, Bodzásújlak, 1938. dec. 5.

¹⁰ ME. Nemzetiségi o. 57. cs. L. 15583/1939. Az Egyesült Magyar Párt gómörmegei szervezeteinek memoranduma, Tornalja, 1939. febr. 12.

¹¹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1939. febr. 10.

¹² OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1940. okt. 25.

¹³ ME. Nemzetiségi o. 67. cs. T. 15 252/1939.

¹⁴ ME. Nemzetiségi o. 54. cs. E. 18 987/1939. Bazovszky János jelentése, Bp. 1939. máj. 17.

¹⁵ OL. Teleki Pál iratai. Hangulatjelentések. Ipolyszalka.

¹⁶ ME. Nemzetiségi o. 64. cs. P. 15 638/1939. — Összesített helyzet- és hangulatjelentés a VII. hadtest közigazgatási területéről. Kassa, 1938. dec. 21.

¹⁷ Szeibert János: A felvidéki területátcsatolás mezőgazdasági szociális kérdései. 1939. 21. 1.

sével, amely a mennyiségi búzatermelés korlátozását általában célul tűzte ki.¹⁸ A nagybirtokot pártfogoló magyar agrárpolitika a nagybirtok fő terményének, a búzának magas árszínvonalon tartása érdekében határozta el magát erre a lépésre, s a vetésterület csökkentését elsősorban a paraszti gazdaságok szektorára vonatkozóan igyekezett szorgalmazni.¹⁹ Az átsatolt terület gazdái úgy vélekedtek, hogy búzatermelésben úgy sem állnák a magyar alföld hatalmas konkurenciáját; ők a cukorrépatermelésben érezték magukat erőseknek; ebben merték volna és akarták vállalni a versenyt.²⁰ Nem számoltak azonban az e téren fennálló magyarországi állapotokkal.

A magyarországi cukorkartell a magas cukorárak tartása érdekében a kormányzat segítségével már évek hosszú során át a politikát folytatta, hogy az ún. cukorrépakataszter felállításával a cukorrépatermelést évről-évre kizárólag meghatározott területekre és meghatározott mennyiségekre korlátozta, továbbá bizonyos cukormennyiséget évről-évre inkább ingyen a kormány rendelkezésére bocsátott, hogy a Zöld Kereszt akció keretében csecsemőknek és szoptatós anyáknak kiossa, mintsem hogy a bőséges termelés a magas cukorárakat lenyomja.²¹ Ezzel az üzlettel nemcsak a cukorkartell, de a kormányzat is jól járt: „szociálpolitikájának” kitűnő propagandája volt a zöldkeresztű ingyencukor, amely segítette elleplezni, hogy a magas cukorárak miatt az ország lakossága nagy részének táplálkozásából hiányzik a cukor.²²

A területátsatolás kellemetlen gondokat okozott a cukorkartellnek. A kormány nyomására kénytelen volt a cukor árát mégiscsak valamelyest korlátozni, hogy ne legyen olyan óriási különbség az iménti csehszlovákiai és a mostani cukorárak között.²³ De úgy vélte, hogy tovább egy lépéssel sem lehet: ragaszkodott az átsatolt terület cukorrépatermelésének alapos redukciójához, „nehogy a répatermelésben aránytalanság álljon elő”. A minisztertanács 1939. május 5-i ülése ebben az értelemben határozott.²⁴

A második világháború kitörése változtatott ezen a politikán. Az 1939. november 24-i minisztertanács megszüntette a cukorrépatermelés eddigi korlátozását, mert felismerte, hogy „az ország belső szükségletén és az előirányzott tartalékkészleten felül előállított cukormennyiséget úgyszólván mennyiségi korlátozás nélkül el lehet helyezni nemes devizájú országok piacán”.²⁵ De megkéstek ezzel a fordulattal. Az 1939-ben országosan 91 000 kat. holdra korlátozott vetésterület a kedvezőtlen őszi időjárás mellett még a szükséges termést sem hozta meg, s így előállt az a helyzet, hogy 1940 tavaszán az ország, s benne az átsatolt terület népe is, megismerkedhetett a cukorjeggyel, a háztartási cukorkészletek összeírásával, a cukorfeketekereskedelemmel.²⁶

¹⁸ *Gróf Teleki Pál: Beszédék, 1939.* Bpest. é. n. 87–88. l.

¹⁹ Magyar Szemle, 1939. évf. 9. sz. 5–12. l. — *Kerek Mihály: A búza.*

²⁰ Prokopecz József felvidéki képviselő felszólalása 1939. nov. 22-én (K. N. 1939/III. 333. l.) és 1940. febr. 14-én. (K. N. 1939/IV. 507. l.).

²¹ St. A. v Nitre. 7181. doboz. Komárommegyei főispáni iratok 66/1939. — A belügy-miniszter 214.190/1939. XVII. sz. rendelete. Bpest. 1939. jan. 7.

²² Magyar Szemle, 1940. évf. 1. sz. 8. l. — *Gorvay György: Zöld Kereszt.*

²³ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1938. nov. 11. — E minisztertanácsot a kassai bevonulásról különvonton hazatérő miniszterelnök szalonkocsijában tartották.

²⁴ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. máj. 5.

²⁵ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. nov. 24.

²⁶ K. N. 1939/V. gr. Teleki Mihály földművelésügyi miniszter beszéde, 1940. ápr. 24-én. 334–336. l.

1940-ben országosan már 125 000 kat. holdra emelkedett a cukorrépa-termelésre leszerződött terület. A kormány kénytelen volt az átesatolt terület gazdáinak számára az „anyaországi” átvételi árnál magasabb cukorrépaárat megszabni, de ez is alatta volt a csehszlovák „éra” átvételi árainak.²⁷ De más tekintetben is kedvezőlenebb feltételek közt szerződtek a magyar impérium alatt az átesatolt terület cukorrépa-termelői: „A csehszlovák cukorgyárak ingyen répamagot adtak a gazdáknak, amit mi drága pénzért vásároltunk meg; ott a szeleteket helyben szállították vissza a gazdákhhoz, míg mi saját pénzünkön szállítjuk vissza”, stb.²⁸ A Nyitra vármegyei Gazdasági Egyesület memorandumot is nyújtott be aziránt, hogy „a felvidéki cukorrépa-termelők ugyanolyan feltételek mellett termelhessek a cukorrépa-t, mint amilyen feltételek mellett a cseh uralom alatt termelték”. A Cukorrépa-termelők Országos Szövetsége azonban elutasította kérésüket.²⁹

Az átesatolt terület mezőgazdaságában a cukorrépa-hoz hasonló kiemelkedő jelentősége volt a dohánytermesztésnek. A csehszlovák impérium két évtizede alatt 2000 holdról 14 000 kat. holdra emelkedett itt a dohánytermelő terület.³⁰ A trianoni Magyarországon ezalatt épp ellentétes folyamat játszódott le: a magas dohányárak érdekében 1933 és 1938 között rendkívül erősen csökkentették a dohánytermelőterületet: 43 700 kat. holdról leszállították 24 500 kat. holdra. Az átesatolt terület kiterjedt dohánytermelés felborította volna az összes számításokat, ezért a minisztertanács 1939. március 3-án a pénzügyminiszter előterjesztése alapján úgy határozott, hogy — fokozatosan — 10 000 kat. holddal kell csökkenteni a „felvidéki” dohánytermesztő területet! A fokozatos csökkentés módját a minisztertanács abban jelölte meg, hogy a dohánytermelői engedélyeket „nemzethűségi megbízhatóság” alapján kell kiadni, előnyben részesítve a magyar és elutasítva a szlovák dohánytermelőket.³¹

A csehszlovák dohányjövedék annak idején a magyar beváltási árakat lényegesen meghaladó árat fizetett a dohánytermelőknél. Akkoriban egy kisgazda, aki két hektáron termelt dohányt, 18—20 000 cseh koronát kapott terményéért. Ennek felét leadta a feles-dohányosnak; a megmaradt 9000 koronából, amely 2000 pengőnek felelt meg, „nyugodtan megélték, a gyermekek szaporodtak, jó ruhában jártak és erősödött a magyarság”. Most azonban két hold dohányterméséért nem kapott többet 280 pengőnél, s ennek feléből, 140 pengőből, már nem tudott megélni a család. 1940 júniusában Komáromban gyűlést tartottak a dohánytermelők. Követelésükre a pénzügyminiszter 300%-kal emelte a beváltási árat. De az bizony még így is igen szerény volt.³²

Hasonló volt a helyzet a fűszerpaprika-termelés terén. A magyar kormány ugyanis „a paprikatermelés túlméretezettsége és az ezzel kapcsolatos árronbolás megakadályozása céljából” a fűszerpaprika termelését 1934-ben Szeged és Kaloosa környékére korlátozta. A dél-szlovákiai területek átkapcsolása után az 1939. február 24-i minisztertanács úgy határozott, hogy ezen a területen a fűszerpaprika termelést csak Érsekújvár környékén engedélyezi, s méretei (kb. 2000 kat. hold) nem növelhetők.³³

²⁷ F. N. 1939/II. Vitéz Baksay Gyula beszéde 1940. dec. 13-án, 81. l.

²⁸ K. N. 1939/IX. 187. l. — Tóth János beszéde, 1941. febr. 5.

²⁹ K. N. 1939/V. 286. l. gr. Teleki Mihály földművelésügyi miniszter beszéde, 1940. ápr. 24.

³⁰ ME. Nemzetiségi o. 78. cs. l. 18. 246/1940. — Fattinger Sándor dohányjövedéki igazgató levele Pataky Tibor államtitkárhoz, Bpest. 1940. jún. 18.

³¹ OL. Minisztertanács i jegyzőkönyvek, 1939. márc. 3.

³² K. N. 1939/VIII. 1075. l. — Pintér Béla beszéde 1940. nov. 29.

³³ OL. Minisztertanács i jegyzőkönyvek, 1939. febr. 24. és 1941. febr. 28.

A munkaiigényes növényfajták — mint cukorrépa, dohány, paprika — széleskörű termesztésében a dél-szlovákiai agrárproletariátus nem utolsó sorban volt érdekelve, hiszen ez számukra fontos munkaalkalmat és jó keresetet jelentett. Ezeknek a munkaiigényes növénykultúráknak korlátozása, illetve redukálása tehát őket különösen súlyosan érintette. A Garamvölgyi Cukorgyár Rt. uradalmával szerződött oroszai dohánykertészek például joggal lehettek elkeseredve, amikor elmehettek szegődményes eselédnek, napszámosnak vagy aratónak, miután szerződéseiket felbontották azzal az indokolással, hogy „a gazdaságnál a dohánytermelés már alig jövedelmező, mert az anyaországban többéves felesleg vár elhelyezésre”.³⁴ A feudális maradványokkal erősen terhelt Magyarországon a részesmunkának sokkal súlyosabb feltételei voltak, mint amihez hozzászórtak az átszatolt terület agrárproletárjai a csehszlovák impérium évtizedeiben. Akkor a részes tengerikapálás negyedéért, az aratás 11-ed részért történt. S ha az átszatolt területre nem is törhetett magának utat teljesen a magyarországi úzus, ahol részes tengerikapáláshoz ötödéért, hatodáért juthattak; részes aratáshoz 14-edéért, 15-ödéért³⁵ — mégis voltak ennek bizonyos következményei. Erdei munkáknál például a munkabér mellett járt nekik némi rőzse, dorongfa; övük volt a kiásott tuskó; most erre nem számíthattak: minden tüzelő nélkül néztek szembe az 1939—40-es igen-igen kemény téllal.³⁶ A napszámberék is a csehszlovák „éra” alatt jóval magasabbak voltak. De akkor nem magukra hagyatottan és védtelenül egyezkedtek a munkaadókkal, hanem a mezőgazdasági munkavállalók szakszervezete örködött — kollektív szerződéseik felett; és volt legális kommunista párt, amelynek nagy számban voltak ezek az agrárproletárok tagjai, s amely kiállt érdekeikért, vezette harcukat.³⁷ S ha nem jutottak munkához, munkanélküli segély enyhített sorsukon.³⁸ Nagy szó volt ez; Magyarországon aki nem kapott munkát, koldulni mehetett és éhezett.

A csehszlovák impérium sokkal nagyobb méretekben biztosított munkaalkalmakat, mint most a magyar: útépítéseknel, folyószabályozásoknál; de mindenekelőtt az e területen is megindult nagyszabású építkezéseknél, amelyekről a „felvidéki” városok új lakónegyedei is tanúskodtak.³⁹ Az impériumváltozás — mintha elvágták volna — véget vetett ennek az építkezésnek. Másra kellett a pénz: — mint valami feneketlen kútba, úgy ölték bele a súlyos milliókat a további területszerzésekre készülő hadseregbe. Csak ígérették a Nyitra és Zsitva még hátralevő szabályozását, amelyre a terveket még azok a csehek készítették el, akiket a magyar propaganda azzal vádolt, hogy céltudatosan iszaposítatják el e folyókkal a magyarlakta vidékeken a földeket.⁴⁰

A magyar állam nem tudott munkát adni az arra szoruló „hazatérteknek”. A munkanélküliség elképesztő arányokat öltött. Emiatt az átszatolt terület ruszinszkoí részén az elkeseredettség már 1938 december elején olyan fokra

³⁴ St. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 266/1939. — Garamvölgyi Cukorgyár Rt. levele a főispánhoz, Oroszka, 1939. márc. 3.

³⁵ K. N. 1939/IV. 448. l. — Haulik György beszéde, 1940. febr. 8.

³⁶ K. N. 1939/IV. 419. l. — Porubszky Géza beszéde, 1940. febr. 1.

³⁷ V. Plevza—L. Vebz: A CsKP és a parasztkérdés Szlovákiában (1921—1938). Bratislava. 1962.

³⁸ Szeibert János: i. m. 23—25. l.

³⁹ Holota János beszéde 1939. nov. 15-én (K. N. 1939/ III. 19. l.); Vozáry Aladár beszéde 1940. nov. 27. (K. N. 1939/VIII. 925. l.).

⁴⁰ Porubszky Géza beszéde 1940. febr. 1-én (K. N. 1939/IV. 418—419. l.); Pintér Béla beszéde 1940. nov. 29-én (K. N. 1939/VIII. 1072. l.).

hágott, hogy a kormány Pataky Tibor államtitkárt azonnali helyszíni intézkedések végett Ungvárra küldte.⁴¹ 1939 januárjában az átcsatolt terület nagyobb városaiban a következő volt a munkanélküli családfők (illetve — családtagjait is tekintetbe véve — az inségesek) száma: Komárom 700 (2100), Érsekújvár 1840 (5520), Losonc 900 (3200), Léva 780 (2140), Rimaszombat 405 (841), Rozsnyó 506 (811), Kassa 2320 (6960), Ungvár 950 (2356), Munkács 1300 (6500), Beregszász 412 (2900). Összesen 10 333 családfő volt tehát a városokban munka nélkül, 33 318 ellátatlan személy szenvedett általa inséget. A falvakban pedig ugyanekkor 42 500 munkanélküli családfőt vettek jegyzékbe, ami, a családtagokat is számításba véve, 127 500 falusi szűkölködőt jelent.⁴² Egyedül Bars-Hont megyében nyolc és fél ezer volt a munkanélküli családfők száma, amely — különösen az ipolysági járásban — még az átcsatolás után egy évvel is egyre emelkedett.⁴³ Tardoskedden 700 család volt 1939 januárjában munka nélkül.⁴⁴ Az egyes törvényhatóságok jelentései egyrészt arra engednek következtetni, hogy az 1939 januári összesített adatok nem tárták fel teljes mélységében a problémát, másrészt arra utalnak, hogy a további hónapok folyamán a munkanélküliség csak kis mértékben csökkent; helyenként pedig egyenesen fokozódott. Komárom városában 1939 januárjában 1110, áprilisban 1530 munkanélküli családfőt tartottak nyilván.⁴⁵ Kassán 1939 májusában 3400 munkanélküli családfő volt.⁴⁶

A mezőgazdasági munkanélküliség ugyanis ipari munkanélküliséggel párosult. Mindenekelőtt az építőiparban dolgozók maradtak kenyér nélkül: „Az építőipari munkásság nyomora oly nagy, hogy a piacokon a hulladékokból szedi össze élelmét.”⁴⁷ A gazdasági átorientálódás nehézségei és nyersanyaghiány miatt a füleki zománegyárban, az érsekújvári cipőgyárban és másutt nagy munkáselbocsátások voltak.⁴⁸ Munkakeresésüket megnehezítette a csehszlovák hatalom éveiben megszokott munkaközvetítő hivatalok hiánya.⁴⁹

A munkanélküliek, akik a csehszlovák uralom alatt segélyben részesültek, a magyar kormánytól is segélyt követeltek. Egyedül Komárom megyének „felszabadult” új négy járásában 8500 családfő, 14 500 családtag, összesen 23 000 olyan személy volt, aki eddig munkanélküli segélyt kapott.⁵⁰ A magyar kormány azonban a munkanélküli segélynek nemcsak pénzügyi fedezet teljes hiányában, hanem „elvi okokból” is mereven elleneszegült: — Magyarország „keresztény és nemzeti” állam, amely munkavégzés nélkül nem folyósít pénzt, mert azt a keresztény elvet vallja, hogy „aki nem dolgozik, az ne is egyék”; s mint nemzeti állam sem fogadhat el olyan nemzetközi jellegű és kommunista-

⁴¹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1938. dec. 3.

⁴² OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. jan. 20.

⁴³ St. A. v Nitre. Bars-Hont megyei főispáni iratok. 937/1939. — Sáska Dezső alispán jelentése, Léva, 1939. nov. 1.

⁴⁴ ME. Nemzetiségi o. 97. cs. L. 16. 987/1941. — A II. hadtest parancsnokságának jelentése, Székesfehérvár, 1939. jan. 17.

⁴⁵ St. A. v Nitre. 7166. doboz. Komárommegyei főispáni bizalmas iratok. 14/1939. — Komárom város polgármesterének helyzetjelentései, 1939. jan. 30. és 1939. ápr. 29.

⁴⁶ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. jún. 1.

⁴⁷ ME. Nemzetiségi o. 60. cs. L. 18 743/1939. — A Nemzeti Munkaközpont ungvári szervezetének jelentése, Ungvár, 1939. júl. 26.

⁴⁸ ME. Nemzetiségi o. 97. cs. L. 16 987/1941.

⁴⁹ K. N. 1939/IV. 418. l. — Porubszky Géza beszéde, 1940. febr. 1.

⁵⁰ OL. Képviselőház által kiküldött bizottságok jegyzőkönyvei. 18. köt. A földreform bizottsági tárgyalásai. Gr. Esterházy Móric felszólalása 1939. ápr. 17-én.

ízű megoldást, mint a munkanélküli segély.⁵¹ A magyar kormány nem volt hajlandó más megoldást keresni, mint az inségmunkák rendszerét.⁵² Ez pedig éppen csak az éhhaláltól mentette meg azokat, akik legalább ilyen munkához juthattak.⁵³

A nyomor enyhítésében a vitéz Imrédy Béláné által irányított „Magyar a magyarért” mozgalom játszott nagy szerepet. Piros, fehér és zöld szívjelvények ezrei, és a „felvidéki első magyar karácsony” piros mézeskalácsszíves, fehér cukros, zöld ágas „magyar karácsonyfái” szimbolizálták azt a sokat hangzottatott szeretetet, amellyel az „anyaország” társadalma keblére ölelte „hazatalált gyermekeit”. A mozgalom 800 000 pengő értékben osztott ki élelmiszer-utalványokat. Egy-egy utalvány 3 kg liszt, 1/2 kg szalonna, ugyanannyi zsír, 1/2 kg cukor és só átvételére jogosított. A hetenként kiosztott 5–6000 inség-utalvány a nagy nyomorban bizony nem sokat segített.⁵⁴ A kormány 1 millió pengőt, a mozgalom pedig 632 000 pengőt juttatott inségmunkák alakjában. Ez volt a „Lapátoló Magyar a Magyarért”. A juttatások az Egyesült Magyar Párt helyi szervezetein keresztül történtek; a pártszempontok érvényesülése is sok zugolódásra adott alkalmat.

A „Magyar a magyarért” mozgalom azt tűzte ki céljául, „hogy a felzabraduló területek lakosságát meggyőzze arról, hogy a politikai változás szociális szempontból is hasznára lesz”. A mozgalomnak „működésével meg kell nyernie azoknak a rétegeknek rokonszenvét, amelyek akár mert más nyelvűek, akár mert kommunista propagandának voltak kitéve, nem lelkesednek a politikai változásért”. Amikor azonban az 1939. október 27-i minisztertanács ezt a hangzatos és hatásadászó, de ténylegesen segíteni igen keveset tudó akciót — természetesen jelentőségének és eredményeinek hangsúlyozásával — megszüntette,⁵⁵ és a „felvidéki magyar testvérek” további gondozását szociális megbizottak feladatává tette, továbbra is nagy gondot okozott, hogy az ottani „nyakas és lázadásra hajlamos nép... nem kívánatos hangot használ”, s nem lesz könnyű nekik megmagyarázni, „hogy miért van most átmenetileg nehézség és meddig tart még”. Az „anyaországi” magyar társadalom, amely hazafias felbuzdulásában odaadta kopott ruháit és kitaposott cipőit, pénzben pedig 6 millió pengőt gyűjtött össze, nem tudta megérteni, hogy ennyi áldozat és szívjóság láttán „felvidéki magyar véreink” miért nem tudnak lelkesedni. De hogyan is lehetett ezt várni olyanoktól, akik, talán szerény, de rendezett életkörülményeik közül kiragadva — egy nyomorenyhítő akció „áldásainak” lettek „élvezőivé”? Az átszatolt területet is birtokába vette az anyaországi nyomor, amelynek enyhítésére Imrédyné szerint szintén ráfért volna egy „Magyar a magyarért”.⁵⁶

Az átszatolt terület gyáripára általában nem volt jelentős. Az „anyaországi” gyáripár féltékenységét mégis felkeltette. Ez húzódik meg a magyar

⁵¹ Küm. Sajtó o. 469. cs. 487/2. és 487/4a. — Kassa város főispánjának jelentése 1940. máj. 31-én és Ungvár pogármesterének jelentése 1940. jún. 8-án. — Továbbá lásd *Tomori Viola*: Cseh és magyar szociálpolitika (Magyar Szemle 1941. évf. 3. sz. 131—137. l.).

⁵² OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. ápr. 25.

⁵³ ME. Társadalmpolitikai o. 4. cs. — Dr. Steuer György jelentése Csallóköz gazdasági és szociális helyzetéről, 1938. dec. 9.

⁵⁴ ME. Nemzetiségi o. 64. cs. P. 15 638/1939. — Összesített helyzet- és hangulatjelentés a VII. hadtest közigazgatási területéről. Kassa, 1938. dec. 21.

⁵⁵ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. okt. 27.

⁵⁶ *Vitéz Imrédy Béláné*: Magyar a magyarért. (Előadás az 1939. évi közigazgatási tanfolyamon.) „A mai magyar szociálpolitika” c. kötetben. Bpest. 1939. 727—741. l.

kormány azon intézkedése mögött, amely vállalati felügyelők kinevezésével akarja biztosítani, hogy „a Magyar Szent Koronához visszaesatolt felvidéki területen működő vállalatoknak tevékenysége ne ütközzék az ország közgazdasági, közhiteli és egyéb közérdekébe”.⁵⁷ Ugyanakkor a vállalati felügyelők kinevezése számos esetben egyben az üzemek „arizálása” irányában tett első céltudatos lépést is jelentette.⁵⁸ Az „anyaországi” kartellek az átesatolt terület iparát azonnal megkörnyékezték és felszívni törekedtek. A kőbányai sörkartell a kassai és a munkácsi sörgyár felé nyújtotta ki csápjait,⁵⁹ a felsőszelei ipari szeszfőzde kisajátításának kérdésével a minisztertanács foglalkozott, mert a „kisajátítás mellőzése esetében a Felvidékkel visszakerült ipari szeszfőzdek előnyösebb helyzetbe kerülnének az ország régi területén levő ipari szeszfőzdekénél”.⁶⁰ Honvédelmi érdekekre hivatkozva sajátította ki az állam a 2300 munkást foglalkoztató füleki zománc- és fémárugyárat, hogy egy alakítandó részvénytársaság kezébe adja.⁶¹ Az üzemek fenntartásának kérdése az átesatolt terület egyik legfontosabb kérdése lett.⁶²

Az átesatolt terület ipari munkássága megismerkedett a magyarországi éhbérekkel és a durva, embertelen bánásmóddal. A füleki zománegyárban sok töblgyern ekcs családapa 12—16 pengés hetibérrrel dolgozott.⁶³ A lévai dohánybevéaltó 244 munkása 1939. július 22-én sztrájkba is lépett, hogy béremelést harcoljon ki, s hogy fellépjen a visszaélések egész sorával szemben: ebédszünet engedélyezése nélkül, egyfolytában dolgoztatták a munkásokat, akiket durva sértésekkel szidalmaztak, testi erejüket meghaladó munkateljesítményre hajszoltak; férfi munkacrőt igénylő munkára is sokszor nőket alkalmazva.⁶⁴ 1941 áprilisában a lévai papírüzemben, 1942 nyarán az Érsekújvár környéki építkezéseknél volt sztrájk.⁶⁵

Erősebb munkásmozgalom azonban nem bontakozhatott ki.⁶⁶ A kommunista párt mély illegálitásba szorult; a kormány az átesatolt területen a szociáldemokrata párt működését is minden erővel akadályozta. Üldözte a szakszervezeteket, s a hármaskalapácsos munkás-hivatásrendi szervezetbe igyekezett a munkásokat bekényszeríteni. Kassán felszámolásra kényszerítették a munkások fogyasztási szövetkezetét;⁶⁷ elvették a kassai munkás testgyakorló szövetség néhány évvel ezelőtt épült tornatermét;⁶⁸ Bánkeszin a munkásotthon bezárták, majd leventetőthon céljaira kisajátították.⁶⁹

⁵⁷ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1938. dec. 23.

⁵⁸ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1939. jan. 20.

⁵⁹ K. N. 1939/III. 120. l. — Pajor Miklós beszéde, 1939. nov. 16-án.

⁶⁰ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. aug. 23.

⁶¹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. szept. 29.

⁶² K. N. 1935/XXI. 518. l. — Szent-Ivány József beszéde, 1939. febr. 23.

⁶³ ME. Társadalompolitikai o. 4. cs. — Beszámoló a Felvidék szociális helyzetéről. (Keltetés nélkül, 1941 közepe tájáról.)

⁶⁴ B. M. Res. 1939—7—12 100.

⁶⁵ *Roják Dezső*: Akik nem hajtottak fejet. (Délszlovákia kommunistáinak illegális harca a Horthy-fasizmus ellen. 1938—1945). Bratislava. 1963. 50. l.

⁶⁶ *Martin Viator*: Robotnícke hnutie na slovenskom území okupovanom Horthyovským Maďarskom (1938—1945). Historický Časopis, 1962. évf. 3. sz. 362—422. l.

⁶⁷ *Roják*: i. m. 39—40. l.

⁶⁸ ME. Tájékoztatói o. 3. cs. B. 35/c./1966.

⁶⁹ ME. Nemzetiségi o. 54. cs. E. 18 987/1939. — Bazovszky János jelentése. Bpest. 1939. ápr. 20.

Az iparos- és kereskedőréteg „elképedve áll a kartellrendszer szédületes árai előtt”.⁷⁰ A magyarországi cementkartell, vaskartell stb. elviselhetetlen árakat diktál.⁷¹ De e réteg helyzetét különösen a magyarországi zsidótörvényeknek az átcsatolt területre való kiterjesztése tette válságossá. Míg a Csehszlovák Köztársaság nem tett állampolgárai között faji vagy vallási alapon megkülönböztetést — Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter kijelentette: „Az unifikációnak egy kötelessége van: minden magyar törvényt, tehát a zsidótörvényt is, a Felvidéken végrehajtani.”⁷² A kormány most már nem tulajdonított jelentőséget korábbi kijelentéseinek, melyekkel ezt a réteget is nyugtatgatta és csábítgatta; az Egyesült Magyar Párt pedig hallani sem akart többé azokról az eddig általa is elismert „érdemekről”, amelyeket az ottani zsidóság egy része a párt és az általa képviselt ügy szolgálatában szerzett,⁷³ s szélsőségesen uszított a zsidók ellen, azzal vádolva őket, hogy — a különben titkos — szavazások alkalmával nem a pártra szavaztak, és hogy „száz és százmilliókat adtak a csehszlovák nemzetvédelmi alapra”, tehát olyan célra, amely a Csehszlovák Köztársaság ellen magyar részről is nagyban folytatott aknamunkát lett volna hivatott gátolni.⁷⁴

A kormány elrendelte az átcsatolt területen az iparendélyek és kereskedői jogosítványok revízióját,⁷⁵ amely — a nyilasok és a más szélső jobboldaliak keserűségére — az „anyaországra” egyelőre nem vonatkozott.⁷⁶ A véleményezőbizottságok tagjai helyi keresztény iparosok és kereskedők voltak, akik — élve az alkalommal — „a zsidó konkurrenseket egyszerűen lelőtték”.⁷⁷ Mintegy 80%-ban vonták meg zsidóktól az engedélyeket, amiből az következett, hogy Kassán, Losoncon, Érsekújváron és másutt minden második üzlet be lett zárva. Kereskedők, iparosok és alkalmazottak százai kerültek egzisztenciális bizonytalanságba.⁷⁸ A kormány aggódott ugyan, hogy a szóbanforgó terület gazdasági élete megbénul, és ezért fontolóra vette, hogy a zsidókat szerzett jogaikban nagyobb számarányban hagyja meg, de óvakodott attól, „nehogy egy túlságosan magas percentszám engedélyezése politikailag támadható legyen”, s ezért úgy határozott, hogy „a zsidó iparigazolványok számaránya sehol sem haladhatja meg a 30%-ot”.⁷⁹ Teleki Pál miniszterelnök 1939 augusztusában személyesen is közbelépett a történt „túlzások” kiküszöbölése érdekében, kifejtve véleményét, hogy nem lehet máról-holnapra keresztény kézbe juttatni az ipart és kereskedelmet, mert a termelés, ellátás, adózás látná ennek kárát.⁸⁰ A zsidótörvény egyes rendelkezéseinek hatálya alól pedig — „az idegen megszállás alatt szerzett érdemeik elismeréseként” — 151 személyt mentesítettek.⁸¹ A mozi-

⁷⁰ OL. Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény, 1940. III. köt. — Dr. Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz, Párkány, 1940. máj. 24.

⁷¹ K. N. 1935/XXII. 240. l. — Takács Ferenc interpellációja, 1939. márc. 8.

⁷² K. N. 1939/IV. 26. l. — Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter beszéde, 1939. dec. 12.

⁷³ „Igazságot a felvidéki zsidóságnak!” c. röpirat. Bpest. 1939.

⁷⁴ K. N. 1935/XXII. 35—38. l. — Gürtler Dénes felvidéki papképviseelő beszéde, 1939. febr. 28.

⁷⁵ Az 1100/1939. ME. sz. rendelet. OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1939. jan. 27.

⁷⁶ K. N. 1939/V. 184. l. — Maróthy Károly beszéde, 1940. ápr. 3.

⁷⁷ ME. Nemzetiségi o. 60. cs. L. 18 556/1939.

⁷⁸ K. N. 1939/V. 118. l. Csoór Lajos interpellációja, 1940. márc. 13.

⁷⁹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. júl. 14.

⁸⁰ ME. Nemzetiségi o. 60. cs. L. 18 556/1939.

⁸¹ ME. Nemzetiségi o. 96. cs. J. 17 680/1941.

engedélyekért, trafikengedélyekért megindult nagy tülekedésben a protekcióé volt a döntő szó.

A Magyarországhoz csatolt dél-szlovákiai területek súlyossá vált gazdasági helyzetét az értelmiség is megszenvedte. Ennek illusztrálására igen alkalmas „a felvidéki tanári kar kiáltványa a magyar királyi kormányhoz, súlyos nyomorának haladéktalan enyhítése és emberséges munkabérek sürgős bevezetése tárgyában”, amelyet 1939 áprilisában kinyomattak, és számos aláírási ív melléklésével eljuttattak a bosszus kultuszminiszterhez. „A magyar kultúra hordozói — írja a kiáltvány — nem akarnak továbbra is az emberséges munkabérekhez szokott felvidéki társadalom megvetettjei lenni. A magyar tanár nem akar, mert nem akarhat, aggasztó helyzete, megszegyenítő fizetése, és a hiányos felvidéki árellenőrzés miatt éhezni, naponta egyszer enni, kultúráról, könyvről, gyógyszerről, egészséges otthonról, társadalmi irányításra hivatottságáról lemondani... Ilyen tanárok terjesszék a Felvidéken a megelégedettség szellemét?”⁸²

A bérből vagy fizetésből élők a drágaságtól nagyon szenvedtek. Az élelmiszerek drágasága valósággal felfoghatatlan volt számukra, hiszen Magyarországra mint egy „tejjel-mézszel folyó Kánaánba” csalogatták át őket. Drágább volt a liszt, a kenyér, drágább volt a bor; drágább volt a cigaretta. Drágább volt a cipő, a ruha, mindenféle iparcikk; drágább volt a villanyáram, magasabbak a rádióelőfizetési díjak; drágább volt a közlekedés is: Prágába utazhattak feleannyi pénzen, mint amennyibe most Budapestig került a vasúti utazás. Közkeletű szólás-mondássá vált: „Minden drága, jobb volt Prága.”⁸³

Ilyen drágaságban különösen érzékenyen érintette a bérből és fizetésből élőket a pengőhöz valóságban 5 : 1 arányban álló csehszlovák korona 7 : 1-es alapon történt átszámítása.⁸⁴ Ez annyit jelentett, hogy 20%-kal csökkent minden bér és minden fizetés. Ha Füleken a zománcárugyárban egy munkás hetenként 70 koronát keresett, ezért kaphatott egy pár bakancsot és egy pár női cipőt, vagy egy jóminőségű munkásruhát, vagy a gyári konzumban hússzor megebédelhetett. Most ugyanez a munkás 10 pengőt kap hetenként, amiért nem kap bakancsot, nem kap munkásruhát, és már csak tízszer ebédelhet meg.⁸⁵ A 7 : 1-es alapon történt átszámítással az átcsatolt területen a tanári fizetések az „anyaországi” kollégák fizetésénél is alacsonyabbak lettek.⁸⁶

Az átcsatolt terület lakosságának magyar impérium alatti életviszonyairól akkor lesz teljes képünk, ha az adóterhek súlyosbodását is figyelembe vesszük. Mivel a csehszlovák viszonyokkal szemben a gazdák bevétele csökkent, kiadásaik pedig az iparcikkek magasabb árai miatt emelkedtek, — változatlan összegű adózás is már magasabb megterhelést jelentett volna számukra. Azon-

⁸² ME. Nemzetiségi o. 58. cs. L. 16 911/1939.

⁸³ Összefoglalás a Hont, Nógrád, Gömör vármegyékben tapasztalható gazdasági, társadalmi, politikai képről. 1938. nov. 28. (ME. Nemzetiségi o. 67. cs. T. 16 252/1939); Jelentés a Csallóköz gazdasági és szociális helyzetéről 1938. dec. 9. (ME. Társadalompolitikai o. 4. cs. 1318. fol.); a rozsnói rendőrkapitányság jelentése, 1938. dec. 30. (ME. Nemzetiségi o. 64. cs. P. 15 169/1939); Dr. Pusztay János jelentése a kassai helyzetről 1939. márc. 10. (ME. Nemz. o. 54. cs. E. 15 623/1939); „Egy felvidéki testvér” beadványai 1939. jan. 26-án ill. ápr. 12-én. (ME. Nemzetiségi o. 56. cs. L. 15 267/1939); Bars-Hont megye főispánjának jelentése 1939. aug. 11. (B. M. Res. 1939—2—12 670); O. L. Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1939. jún. 1.

⁸⁴ ME. Nemzetiségi o. 49. cs. L. 17 417/1938. — „A nemzetvédelmi szerveknek a cseh elnyomás alól felszabadult területeken beszerzett nemzetvédelmi tapasztalatai”, 1938. nov. 21.

⁸⁵ ME. Nemzetiségi o. 67. cs. T. 16 252/1939.

⁸⁶ ME. Nemzetiségi o. 54. cs. E. 18 987/1939. Bazovszky János jelentése, Bpest. 1939. ápr. 20.

ban összehasonlító számítások alapján megállapítható volt, hogy a legnagyobb számot kitevő 10 holdas gazdák kb. 50%-kal, a 30 holdas gazdák pedig 100%-kal nagyobb adót kellett, hogy fizessenek a magyar impérium alatt.⁸⁷ A csehszlovák adórendszer progresszivitásával szemben a magyar adórendszer elsősorban a kisembereket, kiscgazdákat, kisiparosokat nyomta. Jaross Andor, „a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere”, maga is nagyon jól tudta, hogy „a csehszlovák adórendszer valóban nagyobb szociális megértést tanúsított a kis adóalanyokkal szemben”, s ezért eredetileg amellett foglalt állást, hogy „a csehszlovák adórendszer a visszacsatolt Felvidéken legalább egy évig érvényben maradjon”, mert különben a magyar kormánynak és az Egyesült Magyar Pártnak a „hazatérés” elősegítését célzott propagandája ebben a vonatkozásban is túlságosan gyorsan, úgyszólván máról-holnapra lelepleződik. Meg kellett azonban hátrálnia a kormány többségi akarata előtt, amely azonnali és teljes egységesítést kívánt, és — birtokon belül lévén — már nem sokat törődött az átesatolt terület lakosságának véleményével. Az Egyesült Magyar Pártra nézve azonban igen kényelmetlen volt, hogy az általa becsapottak most szélében-hosszában arról panaszkodtak, hogy „nálunk csak a kisemberek fizetnek nagy adót”, s hogy „a cseheknel kevesebb adó mellett beruházásokra, építkezésre, munkanélküli segélyre is tellett”. Ezért Jaross később is kénytelen volt figyelmeztetni Reményi-Schneller Lajos pénzügyminisztert, hogy „ha a kisemberek védelmét szolgáló országos adóreform megvalósítása jelenleg nem is lehetséges, felvidéki viszonylatban mégis tenni kellene valamit, mert ez elsőrendű politikai érdek”.⁸⁸

A földadó és a házadó nagyarányú emelkedése miatti elkeseredést növelte az a rendelkezés is, amely az átesatolt területekre is bevezette — az egyébként mérvében is felemelt — közmunkaváltságot, jóllehet ott ezt a közszolgáltatást már nem ismerték.⁸⁹ Nagy felháborodást keltett és parlamenti interpelláció tárgya is volt az az eljárás, hogy a csehszlovák „érában” épült új városrészek 20—30—50 évig adómentességet élvező házait a magyar pénzügyi hatóságok adó alá vonták, mert, mint mondták, elvi okok gátolják az ilyen, „a magyar pénzügyi jogban ismeretlen kedvezmények” engedélyzését.⁹⁰

A könyörtelen adóbehajtási módszerek tették teljessé a lakosság elkeseredését. „Ohaj községben a zálogtárgyak összeírásánál a lakosság oly nagymérvű ellenszegülést tanúsított, hogy csak a kivezényelt esendőrkarhatalom legnagyobb önmegtartóztatása tette elkerülhetővé a fegyverhasználatot.”⁹¹ Főleg az adóhátralékok behajtása terén történt számos erőszakosság. A végrehajtások megelőzése érdekében sírva vitték az asszonyok az érsekújvári piacra utolsó tehénkéjüket, mert még ott elkótyavetyélve is többet kaptak érte, mint a végrehajtói árverésen.⁹² Jaross ezzel kapcsolatban is szóváltette, hogy „a pénzügyi hatóságok a kérdés nemzetpolitikai fontosságát nem ismerik fel kellő mérvben, és

⁸⁷ ME. Nemzetiségi o. 74. cs. II. 15 258/1940. — Bars-IIont megye főispánjának jelentése a magyar és a volt csehszlovák adóterhek aránytalanságáról. Léva, 1939. szept. 22.

⁸⁸ ME. Nemzetiségi o. 74. cs. II. 15 258/1940. — Jaross Andor levele Reményi-Schneller Lajoshoz, Bpest. 1939. szept. 27.

⁸⁹ St. A. v Nitre. Bars-IIont megyei főispáni iratok, 263/1941. Koczor Gyula főispán levele Szász Lajos pénzügyminiszteri államtitkárhoz, Léva, 1941. febr. 27.

⁹⁰ Gürtler Dénes interpellációja 1940. jan. 31-én (K. N. 1939/IV. 373. l.) és Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter válasza, 1940. ápr. 24-én (K. N. 1939/V. 292. l.)

⁹¹ ME. Nemzetiségi o. 55. cs. II. 19 961/1939. — Bars-IIont megye főispánjának jelentése, Léva, 1939. dec. 15.

⁹² K. N. 1939/III. 334. l. — Prokopecz József beszéde, 1939. nov. 22-én.

egyoldalú pénzügyi szempontokat érvényesítenek”.⁹³ Teleki miniszterelnök ezúttal maga is akceptálta azt, hogy ez kirívó ellentétben áll a csehszlovák gyakorlattal, amely lehetővé tette a depuráció alkalmazását: azaz a pénzügyi hatóságokkal ki lehetett egyezni a felgyülemlett adóhátralék egy részének leírásában, más részének pedig részletekben való fizetésében. Utasította a pénzügyminisztert, intézkedjék aziránt, „hogy a csehszlovák uralom idejében keletkezett adóhátralékok részbeni törlésére mód adassék”.⁹⁴ — Ez az intézkedés meg is történt.⁹⁵ De ha a csehszlovák impérium évei alatt keletkezett adóhátralékok egy részét politikai okokból el is engedték, a magyar adókvetés súlyossága változatlan maradt.

Talán egy vonatkozásban sem volt annyira szembeötlő a Csehszlovákiától átszatolt dél-szlovákiai terület és az azt bekebelező ország viszonyai közti különbség, mint éppen a társadalombiztosítás tekintetében. A Csehszlovák Köztársaság társadalombiztosítási rendszerét is joggal lehet és kell bírálni,⁹⁶ de a magyar társadalombiztosítás ehhez viszonyítva is rendkívül hátra volt maradva.⁹⁷ A csehszlovák és a magyar társadalombiztosítás között a legfőbb különbség az volt, hogy Csehszlovákiában a mezőgazdasági munkásokra is kiterjedt a betegségi biztosítás kötelezettsége,⁹⁸ míg nálunk nem; továbbá, hogy a csehszlovákiai öregségi és rokkantsági biztosítás kedvezőbb feltételek mellett nagyobb értékű szolgáltatásokat nyújtott, mint a magyar.⁹⁹

A csehszlovákiai társadalombiztosításnak ez a fölénye a magyarországgal szemben — rendkívül nehéz feladat elé állította a magyar kormányt, és irreducibilis céljainak csehszlovákiai eszközét, az Egyesült Magyar Pártot, amikor Csehszlovákia ellen megkezdett bomlasztó munkája során arról kívánta meggyőzni a szlovákiai kisembereket — munkásokat, mezőgazdasági napszámosokat, alkalmazottakat — magyarokat és szlovákokat —, hogy jobb lesz nekik, „ha magyar kenyeret esznek”. De a magyar propaganda nem átallotta a valósággal homlokegyenest ellenkező beállítást alkalmazni, s annakidején a Magyar Revíziós Liga „hivatalos határozatban, az egész ország lelkendezése és ünneplése közepette bélyegezte meg a Csehországban levő állapotokat”.¹⁰⁰ Közben az Imrédy-kormány lázasan kereste, mik lehetnének azok a látszat-megoldások — mert hiszen „az utolsó hetek erőfeszítései során elköltöttük azt, amit különben

⁹³ St. A. v Nitce. 7186 doboz. Komárommegyei főispáni iratok 55/1940. — Jaross Andor levele Nagy Nándor főispánhoz, Bpest. 1940. jan. 27.

⁹⁴ ME. Nemzetiségi o. 74. cs. H. 15 258/1940. Teleki Pál levele Reményi-Schneller Lajoshoz, Bpest. 1940. aug. 27.

⁹⁵ A pénzügyminiszter 22 335/1940. XI. a. sz. rendelete.

⁹⁶ A CsKP története. 268. l.

⁹⁷ Szilassy Béla: A Felvidék szociális problémái, 602. l.

⁹⁸ Az átszatolt terület 68000 biztosítottja közül mintegy 50 000 volt a mezőgazdasági munkavállalók száma. (OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. jan. 10.).

⁹⁹ A csehszlovák rendszerű szolgáltatások főleg az öregségi és rokkantsági biztosításban voltak magasabbak. A vonatkozó magyar törvénycikkek által megszabott évi, általában 60 pengős járadéktörzzsel szemben évi 150 pengős, a magánalkalmazottaknak pedig évi 514 pengős alapösszeget fizettek. Azonkívül a csehszlovák jog szerint kedvezőbbek voltak a szolgáltatások megszerzésének feltételei is. Különösen a várakozási idő szempontjából mutatkozott a biztosítottak javára eltérés, mert a csehszlovák jogszabályok szerint mind az öregségi, mind a rokkantsági járulékra előírt várakozási idő csak 100 hét, szemben a magyar jog szerinti 15 évvel. A bányai munkások nyugdíjbiztosításánál is csak 100 hét a várakozási idő, szemben a magyar jog szerinti 10 évvel.

¹⁰⁰ Felsőházi Napló, 1935/IV. Szilágyi Lajos beszéde 1938. dec. 22-én, 31. l. — A Revíziós Liga 1938. ápr. 24-i budapesti tömeggyűlésére vonatkozóan lásd: Küm. Pol. 61. cs. 1390—7—7/1938.

népvédelemre fordíthatunk volna” —, amelyekkel sikerülhetne „szociális tekintetben vonzóvá tenni a magyar életformát”. E száználmas kapkodásban többek között ilyen elgondolások születtek : „Falun gyorsan (különösen az események előterében levő határvidéken) megindítani az öregségi járadékok kifizetését... A mezőgazdasági bérminimumokat legalább — teljes férfinapszámot tekintve — 1,40 Pengőre emelni,¹⁰¹ oly módon, hogy az emelés elsősorban a mai cseh határvidéken legyen... A MABI egészségvédelmi alapjának számottevő hányadát az érdekelt határvidék magánalkalmazottainak egészséggondozására kellene fordítani... A bányanyugbér biztosítás reformját az antiszociális helyzet megszüntetése érdekében sürgősen hatályba kell léptetni. A bányászat egy évtized óta állandóan számol ezzel a reformmal, ami most a felvidéki bányavárosok lakosságára figyelemmel, különösen időszerű” stb.¹⁰²

A csehszlovákiai állapotokról folytatott szemérmetlen hazudozás akkor bosszulta meg magát, amikor Magyarország népének módjában állt az átszatolt területeken talált viszonyokkal megismerkedni. Akkor saját szemükkel láthatták, hogy e területek szociális intézkedéseinek színvonala egészen más, mint amelyet a magyar kormány az „anyaország” népének biztosított. „Megmondom, összeszorult a szívem, amikor láttam azt az óriási különbséget, amely a felvidéki gazdasági munkásság, mezőgazdasági cselédek sorsa, helyzete, és az itteni mezőgazdasági munkásság helyzete között van... nekik ott a Felvidéken megvan az állami munkanélküli segélyük. Megvan a mezőgazdasági munkásság betegsegélyezési biztosítása a maga és családtagjai részére... megvan a rokkantsági biztosítása, megvan az aggkori biztosítása, megvan az anyák szülési segélye, ... megvan a lányok részére a kiházásítási segély... megvan a törvényben biztosított kilencórás munkaidő... törvényben biztosított kétórás ebédideje van annak az uradalmi cselédnek”.¹⁰³ Ezzel szemben Magyarországon hiányzott a betegségi és anyasági biztosítás; hiányzott a mezőgazdasági munkavállalók rokkantsági, özvegyi és árvasági biztosítása — csupán az öregségi biztosítás volt meg, — hiányzott az önkéntes alapon szervezett, munkahiány esetére szóló biztosítás. Csehszlovákiában a mezőgazdasági munkásoknak is voltak szakszervezeteik; Magyarországon tiltott dolognak minősült a mezőgazdasági munkások gazdasági és szociálpolitikai célú szervezkedése. Csehszlovákiában a mezőgazdasági munkafeltételek és a munkabérek irányadó, kötelező érvényű megállapodásokban, kollektív szerződésekben rögzítettek. Magyarországon ezzel szemben csak kisebb szociális védelmet jelentő, és a mezőgazdasági munkák kisebb részére kiterjedő mezőgazdasági munkabérmegállapítás folyt. A mezőgazdasági munkavállalók tekintélyes része, így a gazdasági cselédek, a sommás munkások, a részesmunkások, a gazdasági munkabérmegállapítás előnyeit nem élvezték. Csehszlovákiában az állandó jellegű mezőgazdasági munkavállalóknak fizetett szabadság járt. Ilyesmi Magyarországon merőben ismeretlen volt.¹⁰⁴

Amikor már így megnyíltak a szemek, nem lehetett többé a csehszlovákiai viszonyokat egyszerűen „megbélyegezni” — meg kellett próbálni megmagyarázni. Közkeletű magyarázat volt, hogy a csehszlovákiai társadalombiztosítás elsősorban és döntően magyarelles volt: ti. azért, mert „a magyar eszme

¹⁰¹ Egyébként 1,10 pengős napszámber volt.

¹⁰² ME. Társadalompolitikai o. 3. cs. „Emlékeztető szociális dolgokról”.

¹⁰³ Képviselőházi Napló, 1935/XXI. Esztergályos János beszéde, 1938. dec. 13-án, 27. l.

¹⁰⁴ *Szeibert János*: i. m. 23—25. l.

megbízható képviselőire”, a cseléd tartó, mezőgazdasági munkásokat szerződ-
tető magyar birtokosokra, nagygazdákra rótt a biztosítás terhét.¹⁰⁵ Megpró-
bálták elhíttetni, hogy „azokból a bizonyos szociális törvényekből, amelyeket
a Felvidéken a cseh kormányzat hozott, a magyarság úgyszólván semmit sem
élvezett”. Megmagyarázták, hogy könnyű volt a „cseheknek” külföldi kölcsö-
nökből szociális intézményeket létesíteni; — s mélyen hallgattak arról, hogy
Magyarország miért nem hasonló célokra használta fel a maga külföldi kölcsö-
neit. De hiszen a magyar, . . . sohasem fogja majmolni sem a csehek, sem más
nemzetek politikáját” — mondták.¹⁰⁶ Hazafiatlanságnak, nemzetellenes bűn-
ténynek minősítették, ha valaki párhuzamot vont — a magyarországi viszonyok
rovására: „Tiltakozni kell a legnagyobb eréllyel az ellen, hogy a csehszlovák
impérium alatti helyzettel szemben hátrányosan emlegessék az anyaország
viszonyait . . . visszautasítjuk mindazokat a megállapításokat . . . amelyek
úgy állítják be a dolgot, mintha ők előttünk volnának szociális téren. A csonka-
magyarországi viszonyok lekicsinylése, szapulása az ország érdekei ellen való,
s Magyarország jó hírnevét és hitelét rontja. Ez vétek az állam ellen és vétek a
nemzet ellen, ami a határokon túl maradt magyarságot az ő visszavágyakozó
érzésében és törekvésében megingatni képes.”¹⁰⁷ A magyarországi viszonyok
elmaradottságának felismerését csehszlovák kémügynökségek aknamunkájára
próbálták visszavezetni: „Azokat az aljas rágalmakat, amelyek akár kémszer-
vezetek útján, akár pedig egyéb úton ebbe az országba is bejöhettek, vissza
kell utasítani, és kellő értékükre kell leszállítani.”¹⁰⁸

A magyarországi viszonyok makacs védelmezésében a disszidens liberáli-
sok¹⁰⁹ jártak az élen; míg a csehszlovákok javára mutatkozó különbözősége-
kre elsősorban szociáldemokrata oldalról mutattak rá.¹¹⁰ A nemzetiszocialisták
szintén a magyarországi viszonyok elmaradottságát feszegették: ők ezúttal is
azt akarták elhíttetni, hogy az ő uralomrajutásuk segíthet csak a helyzeten.
A „felvidéki képviselők csoportja” lapított; félt a teljes lelepleződéstől azok
előtt, akiket a sokat rágalmazott csehszlovák viszonyok közül áthozott az
„anyaország” valóságosan nyomorúságos viszonyai közé, s ezért mindent elkö-
vetett, hogy megakadályozza az átszatolt terület társadalombiztosítási viszony-
nyainak a magyarországi szintre való leszállítását.¹¹¹

A kormány az átszatolt terület és az „anyaország” viszonyainak egysé-
gesítése feltétlen szükségességének elvi álláspontján állt. Ugyanakkor magáévá
tette, mint elvi szempontot azt is, hogy az átszatolt terület lakossága nem kerül-
het rosszabb viszonyok közé, mint a csehszlovák impérium alatt volt. E két
fő elvi szempont egymásnak való ellentmondása okozta a legnagyobb problé-
mát. Ha ugyanis nem akarják leszállítani az átszatolt terület társadalombizto-
sítási viszonyait az „anyaországi” szintre, akkor nincs más megoldás, mint az

¹⁰⁵ Uo. 21. l.

¹⁰⁶ K. N. 1935/XXI. Homonnay Tivadar beszéde, 1938. dec. 13-án 19. l.

¹⁰⁷ F. N. 1935/IV. Szilágyi Lajos liberális felsőházi tag beszéde, 1938. dec. 22-én, 31—32. l.

¹⁰⁸ Szeibert János: i. m. 21. l.

¹⁰⁹ Így nevezték az 1938. novemberi kormányválság alkalmával a kormánypártot elhagyó
képviselők mintegy 60 főnyi csoportját.

¹¹⁰ Esztergályos János, 1938. dec. 13-án (K. N. 1935/XXI. 27. l.); Takács Ferenc, 1939.
jan. 25-én (K. N. 1935/XXI. 467. l.); Szeder Ferenc, 1939. jún. 22-én. (K. N. 1939/I. 157. l.);
és ugyanő 1939. nov. 21-én (K. N. 1939/III. 261. l.).

¹¹¹ Holota János, 1939. nov. 15-én (K. N. 1939/III. 20. l.): „A nivócsökkentés a felvidéki
területen meg ne történjék, hanem fenntartassék a biztosítás eddigi nivója.” — Porubszky
Géza, 1939. nov. 21-én (K. N. 1929/III. 252. l.): „Nem akarunk visszaféldni.”

utóbbiét felemelni az átcsatolt terület viszonyainak színvonalára. De még a gondolat is borzasztó volt: „a gombhoz igazítani a kabátot”; — súlyos presztizskérdés is volt, hogy egy ország, amely a maga szociális berendezkedését a csehszlovákiaival szemben fölülte állónak igyekezett elhitetni, most, miután lekapcsolt belőle egy darabot, e lekapcsolt terület társadalombiztosítási viszonyaihoz való igazodással clismeri, hogy tudatosan félrevezette a közvéleményt. A döntő azonban az a körülmény volt, hogy a kormány, ha akarta volna, sem tudta volna az „anyaországot” az átcsatolt terület szintjére emelni: teljességgel hiányoztak ennek anyagi feltételei. A nagybirtok pedig olyan hatalom volt az országban, amely nem tűrte a mezőgazdasági munkavállalók társadalombiztosításának terheit magára rakni.¹¹² A kormány erre nem is vállalkozott.¹¹³

Imrédy bukása után már a Teleki-kormány volt az, amelynek mégis valamilyen megoldást kellett találnia. Ez csak az 1939. december 22-i minisztertanácsban történt meg; addig az átcsatolt terület társadalombiztosítási viszonyaihoz nem mertek hozzányúlni, a helyzet ott eddig e szempontból változatlan maradt. A kormány pedig, mit tehetett mást, kénytelen volt tűrni a támadásokat amiatt, hogy az átcsatolt területekből „corpus separatumot” csinál. Ezzel támadták a disszidens liberálisok, akik az „anyaország” színvonalára akarták e területet hozni; ugyanezzel támadták a szociáldemokraták, akik az „anyaországot” kívánták az ottani szintre felemelni.

Az említett minisztertanácsban Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, akinek tárcájához a népjóléti, közegészségügyi, szociálpolitikai, társadalombiztosítási kérdések is hozzátartoztak, a maga teljes súlyosságában exponálta a problémát, melyet elsősorban az unifikáció oldaláról nézett és képviselt. Vele szemben Jaross Andor, „a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere”, más államok viszonylatában történt területátcsatolások alkalmával folytatott gyakorlat példaira hivatkozva küzdött az átcsatolt terület társadalombiztosítási viszonyainak további, átmeneti jellegű fenntartása mellett. Az ellen magának sem volt kifogása, hogy egy későbbi időpontban az „anyaország” szintjére való leszállítás megtörténhessék.

Végül is kompromisszumos megoldás jött létre. A minisztertanács határozata elvben kimondotta, hogy „a csehszlovák jognak az ország területéről való minél teljesebb kizorítását törvényes kötelességének tartja”, de ezt fokozatosan, lépésenként fogja végrehajtani. Az első lépés, amit már most meg kell valósítani: az öregségi biztosításnak a csehszlovák jogszabályok által 150 pengőben megszabott járadéktörzset közelíteni kell a magyarországi 60 pengős járadéktörzshöz, s egyelőre 120 pengőre kell leszállítani. A mezőgazdasági munkavállalók betegségi biztosítását pedig — politikai szükségességből — fenn kell tartani átmenetileg, a csehszlovák szabályok alapján, de nem kötelező, hanem önkéntes biztosítás formájában.¹¹⁴ Az átcsatolt területek járadékosainak nagy

¹¹² Az OMGÉ 1938. nov. 17-i igazgatóválasztmányi ülésén kialakult véleményről így tudósít a Magyar Nemzet: „A Felvidéken 10—12 pengő katasztrális holdanként az a teher, ami a szociális helyzet megjavítását szolgálja. Nekünk nincs módunk ilyen nagy áldozatra . . . nem szabad és nem lehet túlságosan megterhelni a mezőgazdaságot.” (M. N. 1938. nov. 18.)

¹¹³ Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter kijelentette a képviselőház pénzügyi bizottságának 1938. dec. 10-i ülésén: „. . . minthogy pedig nem a régi Magyarországot csatolták a Felvidékhez — amint Sztranyavszky őexcellenciája kifejtette —, mi megmaradtunk a magyar törvényhozás alapelveinél és nem térünk át a cseh törvényhozás alapelveire.” (OL. Képviselőház által kiküldött bizottságok jegyzőkönyvei, 17. köt.)

¹¹⁴ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. dec. 22.

számára való tekintettel nagy pénzügyi jelentőségünk tekintették az így eszközölt csökkentéseket.¹¹⁵

A minisztertanács határozatának szellemében lépett életbe 1940. január 1-én az átesatolt területek társadalombiztosítását rendező miniszterelnökségi rendelet,¹¹⁶ amely nem sok örömet okozott az átesatolt területek biztosítottjainak,¹¹⁷ s amely továbbra sem tudta a témát levenni a belpolitikai küzdőtérről. A „corpus separatum” vádjával támadók továbbra is érvelhettek az átesatolt terület és az „anyaország” társadalombiztosítási viszonyainak továbbra is még fennálló különbségével.¹¹⁸ Akik pedig azt remélték, hogy az átesatolt terület társadalombiztosítási viszonyainak fenntartásával — a történet változtatásak ellenére is — vonzóerőt tud majd Magyarország gyakorolni a még be nem bekelezett szlovákiai területek lakosságára, tudomásul kellett venniük, hogy Szlovákia változatlanul fenntartotta a volt csehszlovák társadalombiztosítási szolgáltatásokat.¹¹⁹

Külön figyelmet érdemel a tisztviselő-kérdés és adminisztráció az átesatolt területen. A cseh tisztviselők elmenekültek; a szlovák tisztviselőknek csak egy része maradt a helyén. A csehszlovák uralom alatt nagymértékben mellőzött, s emiatt a magyarpárti bomlasztómunkába is számottevő módon bekapcsolódott egykori magyar tisztviselők úgy hitték, hogy felvirradt végre az ő napjuk; — a csehszlovák közalkalmazásban megmaradt, vagy elhelyezkedett magyarok pedig az Egyesült Magyar Párt bosszújától rettegve, sürgősen bizonyítani igyekeztek kétségbe vont magyarságukat, hazafiságukat: „Hosszútollas Boeckay-kalappal a fejükön, versenyezve üdvözölték a bevonuló magyar honvédeket. Különös szeretettel rávetik magukat a másajkú polgártársaikra, hogy így igazolják magyarságukat.”¹²⁰

Az átesatolt terület magyarpárti tisztviselőrétege azt képzelte, hogy az impériumváltozás az ő problémájukat meg fogja oldani: — jól dotált állásokhoz, tisztas rangokhoz fognak jutni „a 20 évig mesterségesen visszazorított tisztviselők, akiknek magyarsága tiszta mint a nap”.¹²¹ Az állás iránti kérvények száma — egyedül Kassán — egyetlen hónap alatt felülhaladta a hatezret.¹²² Hamarosan tapasztalniuk kellett azonban, hogy az e területet bekebelező ország mindenekelőtt a maga súlyos tisztviselő-túltengését fog igyekezni le-

¹¹⁵ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1941. jan. 3.

¹¹⁶ 11 770/1939. ME. sz. rendelet. — Ezt a rendezést ideiglenesnek kell tekinteni; a végleges rendezés módzatait kutatja — a csehszlovák és a magyar biztosítási rendszerek összehasonlításával — *Frisch Ferenc*: A felvidéki és kárpátaljai rokkantsági, öregségi és haláleseti kötelező biztosítás rendezése. Bpest. 1940.

¹¹⁷ K. N. 1939/IX. Porubszky Géza beszéde, 1940. dec. 11-én, 91. l.; Pintér Béla beszéde 1941. apr. 2-án, uo. 582. l. — Az átesatolt területek biztosítottjainak az OTI 6—8 hónapos késéssel fizette táppénzeiket; a kórházbeszállítási költségeket pedig vonakodott a betegeknek megtéríteni.

¹¹⁸ Budinszky László, 1940. jan. 31-én. (K. N. 1939/IV. 393—394. l.) Interpellációja megkezdése előtt a felvidéki képviselők kivonultak a teremből. — Matolcsy Máttyás, 1940. jan. 31-én (K. N. 1939/IV. 374. l.) és 1940. nov. 26-án (K. N. 1939/VIII. 852. l.); Kranicz Raymund, 1940. dec. 3-án (K. N. 1939/VIII. 1156. l.)

¹¹⁹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1941. jan. 3.

¹²⁰ ME. Nemzetiségi o. 98. cs. L. 20 211/1941. Klacsánszky Rezső érsekújvári gimn. tanár levele Teleki Pálhoz, Érsekújvár, 1940. aug. 6.

¹²¹ OL. Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény, 1940. III. köt. Dr. Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz, Párkány, 1940. máj. 24-én.

¹²² ME. Nemzetiségi o. 49. cs. L. 17 752/1938. — Wirth Gyula, a kassai Magyar Nemzeti Tanács elnökének jelentése, Kassa, 1938. dec. 15.

vezetni e területgyarapodás által. Kezdetben nem volt többről szó, mint hogy „a felvidéki különleges érdekek” csak bizonyos különleges szakképzettséget feltételező igazgatási ágakban (pl. államépítészeti hivataloknál, tisztiorvosi szolgálatban, erdészeti igazgatásban stb.) szenvednek csorbát, s ott is csak a vezető-állások tekintetében; — az alsóbb tisztviselői és főleg egyéb alkalmazotti állásokba az átszatolt terület állásigénylői fognak kerülni.¹²³ A polgári közigazgatás életbeléptetésével kapcsolatban az Imrédy-kormány idején történt kinevezések az Egyesült Magyar Párt kívánságainak még helyadtak — ha nem is a Jaross által követelt mértékben; ¹²⁴ a Teleki-kormány alatt azonban már az igazgatás valamennyi ágában és egyre nagyobb méretekben mutatkozott meg a tendencia, hogy az értelmiségi munkanélküliség, az állástalan diplomások, a szellemi szükségmunkások többezres magyarországi tömegének problémáját az átszatolt terület állásigénylőinek rovására oldják meg. Ezért az Egyesült Magyar Párt Szent-Ivány József képviselő útján a parlamentben is emlékeztetett arra, hogy az eltávozott cseh és szlovák tisztviselők megüresedett helyeinek elsősorban „felvidékiek” általi elfoglalása tekintetében bírják a kormány ígérését, s hogy a sajtó és a rádió nyilvánosságra is hozta a kormány ehhez történt hozzájárulását, tehát a párt „feltétlenül és minden körülmények között” kitart e követelése mellett.¹²⁵

Az 1939. február 24-i minisztertanács azt a határozatot hozta, hogy az átszatolt terület eddig csehszlovák szolgálatban állott (magyar és szlovák) közalkalmazottait igazoló eljárásnak kell alávetni; magyar közszolgalatban való alkalmazásuk addig csak ideiglenesnek tekinthető.¹²⁶ E határozat nyomán bizonytalanság és zűrzavar lett úrrá; az ideiglenesnek tekintett alkalmazottak hol megkapták fizetésüket, hol nem; egyszer ennyi, máskor amannyi összegben. Végre a minisztertanács 1939. július 25-i ülése úgy döntött, hogy ezek az ideiglenes jelleggel alkalmazott volt csehszlovák közalkalmazottak nem fizetést kapnak, hanem a csehszlovák járandóságai netto összegének megfelelő előlegben részesülnek.¹²⁷ Az a körülmény, hogy csak netto összeget — s azt is csak 7 : 1-es átszámítási alapon — fizettek, bizonytalan helyzetüket egyúttal nyomorúságossá is tette.

A kormány az igazolóeljárás során igazoltnak nyilvánított ideiglenes alkalmazottakat is csak részben szándékozott véglegesíteni. A nem-véglegesítették részére a minisztertanács segélyt állapított meg, — „az ideiglenes alkalmazás alatt részükre fizetett előlegnek a méltányossági körülmények által indokolt hányadában; egészen kivételes esetben annak 90%-ában”.¹²⁸ Hogy a véglegesítésre milyen mértékben lehetett remény, azt mutatja, hogy például a gazdasági felügyelői szolgálatnak az átszatolt területen történt megszervezése során az engedélyezett 35 állásból csak 5 állást tartottak fenn átveendő volt csehszlovák közszolgalati alkalmazottak részére.¹²⁹

¹²³ St. A. v Nitre, 7181. doboz. Komárommegyei főispáni iratok 8/1939. — Jaross Andor tárca nélküli miniszter levele a főispánhoz, Bpest. 1938. dec. 29.

¹²⁴ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. jan. 20. és 27.

¹²⁵ K. N. 1935/XXI. 518. I. Szent-Ivány József beszéde 1939. febr. 23-án.

¹²⁶ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. febr. 24. — E határozatot megelőzte Jarossnak az 1939. jan. 20-i minisztertanácson tett előterjesztése, amely az igazoló-eljárások szükségességét felvetve, azokban az Egyesült Magyar Pártnak döntő befolyást biztosított.

¹²⁷ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. júl. 25.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1940. márc. 18.

A köztisztviselőkön, pedagógusokon, ügyvédeken, orvosokon stb. kívül az 1939. június 1-i minisztertanács a gyógyszerészeket is igazolási eljárás alá vonta, „hogy a gyógyszerészi pálya a nem odavaló elemektől megtisztítsák”.¹³⁰ Az 1939. augusztus 23-i minisztertanács pedig a „nemzethűség” igazolási kötelezettséget a nyugdíjasokra, özvegyekre és árvákra is kiterjesztette, akik a magyar állam terhére ellátásban kívánnak részesülni.¹³¹

Az átcsatolt területen az egyes miniszteri tárcák illetékességi körének megfelelően felállított igazoló-bizottságok tagjai döntően az Egyesült Magyar Párt exponensei voltak, s így az igazolóbizottságok minden tanúkihallgatást, bizonyítási eljárást mellőző döntései erősen magukon viselték a párt szempontjainak bélyegét. Jaross Andortól „a felvidéki ügyek tárcanélküli miniszterétől” biztatást kaptak az igazolóbizottságok arra nézve, hogy bátran hozhatnak nagyszámú elmarasztaló döntést: a nem-igazoltak nyugdíja olyan alacsony összegben lesz megszabva, hogy tömeges elbocsátás esetén sem fog az államnak túlzott megterhelést jelenteni.¹³²

Miután a zsidókat már eleve mellőzték a közszolgáltatból,¹³³ a szlovákokat is igyekeztek onnan kiküszöbölni. Az igazolás megtagadását indokoló végzésekben többek közt ilyesmik is előfordultak: „Beigazolódott az a vád, hogy otthon családjukkal szlovák nyelven beszélnek.” Az elutasított szlovák közalkalmazottak száma több százat tett ki.¹³⁴ Az igazolóbizottságok többnyire elmarasztaló végzést hoztak azokkal a csehszlovák közszolgáltatásban állott magyarokkal szemben is, akik valamely, a csehszlovák államhatalmat támogató párt tagjai voltak.¹³⁵ Igazolták viszont a Csehszlovák Fasiszta Párt Árja Front magyar osztyálynak tagjait, azzal az indokolással, hogy ez a párt „a legderekabban megállta helyét, és hozzájárult a csehszlovák köztársaság vérnélküli felparcellázásához”.¹³⁶

Az igazolóbizottsági tömeges elmarasztaló végzések folytán előállott helyzet jellemzésére egy Zsitvafödemesről kelt levélből idézünk: „Most folynak az igazoltatás utáni elbocsátások a vasútnál. Kétezer lakosú kis falunkból legalább ötszáz vasutas . . . Olyan embereket bocsájtanak el, akik ellen semmi vád. Egyszerűen nem igazolták őket . . . Látni ezeket a kétségbeesett családapákat szívtépő volt. Három-négy napi kenyérük van az egész családnak. Télen, minden bűn nélkül maradni állás nélkül. Hallani, amint mondják, minek mondta a magyar rádió, hogy mindenki ott marad a helyén? Mi bátran maradtunk, hisz semmi bűnünk, s itt van, elbocsájtottak.” A levélíró kéri Teleki Pált: „Jótetekkel bizonyítsuk be, hogy a magyarok szeretik őket. Ódákat zengünk a Főméltóságú Pár jószágáról. De ők csak sírnak szegények, szó nélkül.”¹³⁷ 1939—40 telén kb. 700 vasutast bocsátottak el a MÁV-tól az átcsatolt területen. Az elbocsá-

¹³⁰ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. jún. 1.

¹³¹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. aug. 23.

¹³² St. A. v Nitre, 7166. doboz. Komárommegyei főispáni iratok, 103/1939. Jaross Andor levele Bartal Iván főispánhoz, Bpest. 1939. márc. 20.

¹³³ ME. Nemzetiségi o. 64. cs. P. 15 638/1939. — Összesített helyzet- és hangulatjelentés a VII. hadtest közigazgatási területéről. Kassa, 1938. dec. 21.

¹³⁴ ME. Tájékoztatói o. 3. cs. B. 35. e. (572. — Feljegyzés, Bpest. 1940. márc. 28.)

¹³⁵ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1940. júl. 12.

¹³⁶ ME. Nemzetiségi o. 58. cs. L. 16 282/1939.

¹³⁷ ME. Nemzetiségi o. 77. cs. L. 17 169/1940. — özv. Csaltkó Jánosné, MÁV főintéző özvegyének levele Teleki Pálhoz, Zsitvafödemes 1939. dec. 15. — Hasonló tárgyú Zsák Lajos komjátí esperes-plébános levele, Komját, 1939. jún. 10. (ME. Nemzetiségi o. 59. cs. L. 17 549/1939.)

tott vasutasok legnagyobb része 10—20 év óta fizette nyugdíjárulékát és az egyéb szociális terheket, és most mindezen kérdések rendezése nélkül lettek elbocsátva.¹³⁸

Az igazolóbizottságok eljárását Jaross még így is enyhének minősítette, s különösen a kultuszterca keretében működő igazolóbizottságra volt panasz, mely szerint „majdnem kivétel nélkül mindenkit igazolt” — jöllehet a valóságban mintegy 80 volt az általa nem-igazolt tanítók, tanárok száma.¹³⁹ Vele szemben Teleki Pál miniszterelnök sok tekintetben túlzottnak és elhibázottnak tartotta a lefolytatott „nemzethűség” igazolásokat, de amíg az Egyesült Magyar Pártot a kormánypartba való beolvastása útján fel nem számolta, s amíg Jarost a kormányból — a „felvidéki minisztérium” megszüntetésével — ki nem tette, ez ellen jóformán semmit sem tudott tenni.¹⁴⁰ Teleki nem osztotta azt a nézetet, „hogy itt újrafelvételi eljárás legyen, és az illetők perrendszerűen tudják bizonyítani a maguk igazságát és helyes magatartását”;¹⁴¹ — az 1940. május 24-i minisztertanácsoson azt az álláspontját fogadtatta el, hogy általános újrafelvétel helyett — ami a kormány presztizsét rontaná, és felesleges támadási felületet szolgáltatna a kormánnyal szemben — az egyes minisztériumok saját hatáskörükben változtassák meg az igazolóbizottsági döntések közül azokat, „amelyekben a határozat meghozatalánál túlzó szempontok érvényesültek, s amelyek magasabb állami érdekből sem tarthatók fenn”.¹⁴² Az igazolóbizottsági döntések felülvizsgálatának célja tehát nem terjedt túl „a legkiáltóbb esetek” reparálásán, — a politikai konszolidációnak az átesatolt területen való előmozdítása érdekében.¹⁴³

Az Egyesült Magyar Párt természetesen a maga hívei számára igyekezett tömegesen szabaddá tenni az állásokat, s most — nagy keserűségekre — ezekbe a felszabadított állásokba ugyancsak „anyaországiak” ültek bele. Az „anyások”-nak csúfolt, „anyaországból” jött tisztviselők elszaporodását korábban is hasztalanul próbálták megakadályozni; Jaross már 1939 augusztusában hiába kérte Telekitől, hogy járuljon hozzá megszelektáláshoz és egy részük visszairányításához.¹⁴⁴ Az „anyaországi” tisztviselőknek az átesatolt területen tanúsított magatartásának felhozása folytán parlamenti összecsapásra is sor került a „felvidéki képviselők” és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter között 1939 novemberében és decemberében. Ezek során a belügyminiszter — nyilvánosan — megvédte az „anyaországból” küldött tisztviselőket,¹⁴⁵ akik viselkedése miatt — nem nyilvánosan — maga is szükségesnek látott lépéseket tenni,¹⁴⁶ s nyíltan

¹³⁸ ME. Nemzetiségi o. 77. cs. L. 17 364/1940. — A budapesti szlovák követ aide-mémoireja. Bpest. 1940. márc. 6.

¹³⁹ OL. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1939. júl. 25.

¹⁴⁰ OL. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1940. júl. 12.

¹⁴¹ K. N. 1939/V. 447. l. — Csoór Lajos interpellációja, 1940. máj. 1-én.

¹⁴² OL. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek, 1940. máj. 24.

¹⁴³ ME. Nemzetiségi o. 75. cs. L. 15 057/1940.

¹⁴⁴ ME. Nemzetiségi o. 65. cs. P. 18 824/1939. — Jaross levele Telekihez, Bpest 1939. aug. 23.

¹⁴⁵ „Nem tartom megengedhetőnek, hogy azokat az embereket, akiket én odaküldtem azért, hogy ott a magyar igazgatást bevezessék, megvetéssel »anyásoknak« nevezzék, és mint idegeneket kezeljék.” — Keresztes-Fischer beszéde, 1939. nov. 15-én. K. N. 1939/III. 55. l. — Pajor Miklós reagálása erre, 1939. nov. 16-i beszédében: K. N. 1939/III. 119. l.

¹⁴⁶ St. A. v Nitre, 7185. doboz, Komárommegyei főispáni iratok, 927/1939. — A belügyminiszter 1939. aug. 10-i rendelete a Felvidéken szolgálatot teljesítő közigazgatási tisztviselők és egyéb alkalmazottak bánásmódja tekintetében elhangzott panaszok tárgyában: „Szem előtt tartandó, hogy a most visszacsatolt területek ellenségeink különös megfigyelése alatt állanak, és arra kell törekedni, hogy a közigazgatási szervek magatartása még látszatot se szolgáltatson az ellenséges propaganda részére.”

fellépett immár az Egyesült Magyar Párt politikájával szemben, határozott ellen-támadásba menve át: „. . . a tisztviselői kar összeállítását az első időkben éppen az ott levő. . . urak véleménye és kérései alapján volt elintézve. . . a belőlük alkotott tárcanélküli minisztérium véleménye volt a döntő. . . meggyőződtem róla, hogy a tisztviselői kar kiválogatása nem történt megfelelően. . . az ottani tényezők véleményére túl sokat adtam. . . kénytelen leszek itt revíziót eszközölni, és kénytelen leszek mindazokat az embereket, akik nem megfelelőek, a helyükről eltávolítani.”¹⁴⁷

Az Egyesült Magyar Párt befolyásának csökkentésére tett kormány-erőfeszítések nemcsak a főispánokat sem kímélő leváltásokban mutatkoztak meg, hanem abban is, hogy az Egyesült Magyar Pártnak 1939 őszén, 1940 tavaszán már nem állt módjában híveit zsárosabb állásokhoz juttatni: „Hazánknak kém-szolgálatot teljesítő, életfogytiglan börtönre ítélt magyar családapák”, akik „hazafias szolgálataik elismeréseként” nyilván többet vártak, — altiszti vagy útkaparói állással voltak kénytelenek csalódottan megelégedni.¹⁴⁸ A jobb állásokba „anyások” ültek bele.

Természetesen nemcsak kémeik és más, a Horty-rezsimet kiszolgált egyének nyújtották állás után kezüket, hanem kellett volna az állás sok-sok derék, becsületes, az átesatolt területre valósi fiatalembernek is, akik elől azonban az „anyások” szintén elvették a kenyeret. Státusba kerülniük szinte a lehetetlenséggel volt határos; legfeljebb gyakornokoknak vették fel őket, 80—100 pengős fizetésekkel.¹⁴⁹ Míg a Csehszlovák Köztársaságban megvolt a lehetősége annak, hogy a feleség is keressen, — a férjes nők közszolgálati alkalmazásának korlátozásáról 1938 végén hozott törvény Magyarországon ennek akadályt vetett.¹⁵⁰ Az állásában meghagyott tisztviselők nagy részét visszaminősítették alacsonyabb fizetéssel járó státusokra, azzal az indoklással, hogy a csehszlovák „érában” szerzett képesítésüket a magyar állam nem ismerheti el.¹⁵¹ A kormány leszállította a csehszlovák rendszerű nyugdíjbiztosítási szolgáltatásokat is, „hogy azok az anyaországi szolgáltatásokat lényegesen meg ne haladják”, — jóllehet tudatában volt annak, hogy ez a csökkentés a nyugdíjasoknál egyenesen a létfenntartás lehetőségeit érinti.¹⁵² Állást kereső fiatalok, aktív tisztviselők és öreg nyugdíjasok egyaránt elkeseredetten találták magukat szemben a magyar impériummal. Akik korábban illúziókat tápláltak, kiábrándultan kérdezték maguktól: Miféle édesanya az, amely hazatért gyermekének kisebb darab kenyeret szel, mint állítólagos mostohája?¹⁵³

¹⁴⁷ K. N. 1939/IV. 61. l. — Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter válasza Korláth Endre interpellációjára, 1939. dec. 13-án.

¹⁴⁸ OL. Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény. 1940. III. köt. Dr. Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz, Párkány, 1940. máj. 24. — A csehszlovák uralom alatt a magyar állam javára folytatott kémtvékenység jutalmazásának kérdésével több minisztertanácsi ülésen is foglalkoztak: OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. jan. 27., nov. 17., 1940. ápr. 6., jún. 14.

¹⁴⁹ ME. Nemzetiségi o. 64. cs. P. 46 495/1939. — Az átesatolt terület fiatal értelmisége ráadásul jobb képzettségénél, nyelvtudásánál fogva — joggal érezhette magát fölöttébbállónak az odahelyezett „anyaországbeli” tisztviselőknél.

¹⁵⁰ K. N. 1935/XXI. 181. l. — Gr. Sigray Antal beszéde, 1938. dec. 19-én.

¹⁵¹ K. N. 1939/VIII., 926. l. — Vozáry Aladár beszéde, 1940. nov. 27-én és B. M. Res. VII. 1940—8—5001. Rendőrség politikai rendészeti osztályának helyszíni adatgyűjtése Kassán és vidékén. Bpest. 1940. nov. 7.

¹⁵² K. N. 1939/V. 283. l. — Keresztes-Fischer belügyminiszter válasza Budinszky László interpellációjára, 1940. ápr. 24-én.

¹⁵³ OL. Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény, 1940. III. köt. Dr. Tóth Istvánné levele Kozma Miklóshoz, Párkány. 1940. máj. 24.

A magukat másod- vagy harmadrendű állampolgároknak érző „felvidékiek” számára igen nehezen volt elviselhető az „anyaországból” jött tisztviselők magatartása.¹⁵⁴ Ezek a „monoklis nyeglek”,¹⁵⁵ ezek az „urhatnám urak”, ezek a nemesi előnevekkel, címekkel, rangokkal hivalkodó dzsentri-ivadékok „az igazi magyar urat akarták megjátszani az átcsatolt terület lakossága előtt, amelyik pedig a nemességet törvényileg is eltörölő, cím- és rangkørságot nem ismerő Csehszlovák Köztársaság két évtizede alatt elszokott az ilyesmitől, s nem is kívánta vissza.”¹⁵⁶ A csehszlovák polgári demokrácia körülményei között a magyar kisebbségben kialakult demokratikus „felvidéki szellem”, és az e fogalmat magának kisajátító, fasiszta tartalommal megtöltött jarossizmus, a területátcsatolás után egyaránt szembekerült az oda átáramló „anyaországi konzervatív kasztszellemmel”.¹⁵⁷

Az „anyaországból” jött tisztviselők megélhetése sem volt könnyű. Jövedelmük egy részét a lakbérpótlék tette ki, s mivel — pénzügyi nehézségekre hivatkozva — a kormány az átcsatolt terület városait alacsony lakbérkategóriába sorolta,¹⁵⁸ ugyanakkor pedig a háztulajdonosok érdekében eltörölte a lakbéremelést korlátozó csehszlovák rendelkezéseket,¹⁵⁹ — a „Felvidéken” lakás után néző anyaországi tisztviselőket így kis fizetéssel dobta a lakásuzsora karmai közé. És ezek a kisfizetésű, anyagi gondokkal küzdő tisztviselők is ragaszkodtak úri allűrjeikhez: többszermélyes vacsorákat adtak, hajnalig cigányoztak.¹⁶⁰ A hivatalban zsarnokoskodtak beosztottjaik felett, a volt csehszlovák alkalmazottakkal, mint „eseh bandával” durván és becsmérően bántak; előfordult, hogy meg is pofozták őket.¹⁶¹ Az esztergomi pénzügyigazgatóság, amelynek hatásköre kiterjedt az átcsatolt területre is, a „hivatali rend biztosítása” címén kiadott egy körrendeletet, amelyben arra szólította fel személyzetét, hogy a feletteseket az „alázatos szolgája” köszönési mód illeti meg, s minden egyéb köszönési mód „a hivatali fegyelemmel összeegyeztethetetlen”.¹⁶²

A tisztviselők magatartása még tűrhetetlenebb volt a hivatalban megjelenő „felekkel” szemben; különösen ha szlovákok voltak. A nagysurányi posta-hivatalban durván ráordítottak azokra, akik szlovák anyanyelvükön mertek kérni bélyeget.¹⁶³ Egy nagydadóci szlovák asszony így számolt be hivatali kálváriájáról: „Itt megjárta minden hivatalt, de ha észreveszik, hogy szlovák,

¹⁵⁴ ME. Nemzetiségi o. 64. cs. P. 15 428/1939. — Belügyminisztériumi átirat, 1939. jan. 23.

¹⁵⁵ ME. Nemzetiségi o. 56. cs. L. 15 267/1939. — „Égy felvidéki testvér” beadványa, 1939. ápr. 12. — Holota János felvidéki képviselő 1939. nov. 15-i beszéde szerint „legalább öt évre a Felvidéken meg kellene tiltani a monokli-viselést”. (K. N. 1939/III. 20. 1.)

¹⁵⁶ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. máj. 23.

¹⁵⁷ Fábry Zoltán: Emberek az embertelenségben. Bratislava. 1962. 232—236. l.; illetve Szilassy Béla: i. m. 608—609. l.

¹⁵⁸ K. N. 1939/VIII. 925. l. — Vozáry Aladár beszéde 1940. nov. 27-én.

¹⁵⁹ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. máj. 23.

¹⁶⁰ ME. Nemzetiségi o. 84. cs. P. 16 898/1940. — Flachbart Ernő feljegyzése. Bpest. 1940. ápr. 8.

¹⁶¹ B. M. Res. 1939—2—14 807. — Csendőrnnyomozó osztályparancsnokság jelentése, Bpest. 1939. nov. 6.

¹⁶² OL. Kozma-iratok. 11. cs. Adatgyűjtemény 1940. III. köt. — Az esztergomi kir. pénzügyigazgatóság vezetőjének rendelete, Párkány, 1939. márc. 25. — és Kozma Miklós levele Incze Péter miniszteri osztálytanácsoshoz, Bpest. 1940. jún. 30. (Uo. 31. cs. Politikai vonatkozású rádió ügyek, 1940.)

¹⁶³ ME. Nemzetiségi o. 84. cs. P. 16 898/1940. — Flachbart Ernő feljegyzése. Bpest. 1940. ápr. 8.

vége van mindennek. Nem segítik még egy szóval se. Szívük kőből van, és ez fáj a szlováknak... Én nagyon félek, hogy bűn nélkül tönkremegyünk.”¹⁶⁴

Hogyan folyhatott ezekben a hivatalokban az ügyintézés? Már a magyar impérium első hónapjaiban egymás után jöttek a jelzések, hogy az átszatolt területen „a lakosság a magyar közigazgatással elégedetlen, mert míg az ügyek nagy részét a csehszlovák közigazgatás pár nap alatt a helyi hatóságok nagyfokú önállósága következtében elintézte, nálunk a legtöbb kis ügyet is a minisztériumhoz kell felterjeszteni, ahol az elintézés a nagy aktatömeg miatt késik.”¹⁶⁵

A magyar adminisztráció jellemzésére idézhető az alábbi levél: „Az elmúlt gyászos csehszlovák uralom alatt mi, kisebbségi sorsban élt magyarok, valahányszor a köztársasági elnökhöz fordultunk panaszunkkal, legkésőbb 8 nap alatt értesítést kaptunk beadványunk sorsáról még akkor is, ha érdekteljes elintéztést nem nyerhettünk. Sajnálatos dolog, hogy a felszabadult országban hiába ír az ember a magas hatósághoz, sőt a felvidéki minisztériumhoz is, választ nem kaphatunk.”¹⁶⁶

A területátvesztéssel kapcsolatban előállt bonyolult feladatokkal a magyar adminisztráció olyannyira nem tudott megbirkózni, olyannyira zavarossá és áttekinthetelenné tette egymásnak ellentmondó intézkedéseivel a helyzetet, annyira elkéséltette sértő bánásmóddal tetézett tehetetlenségével a lakosságot, hogy a várt konszolidáció elmaradásától nem ok nélkül felő miniszterelnök az 1939. augusztus 17-i minisztertanácson váratlanul szokatlanul keserű kitérésre ragadtatta magát. Teleki „felkéri a kormány valamennyi tagját, hogy a vezetésükre bízott tárcák hatáskörében adják meg legsürgősebben a megfelelő utasításokat aziránt, hogy a magyar közigazgatás közegei megértéssel, gyors intézkedéssel intézzék az ügyeket, mert ellenkező esetben egy olyan elégedetlenségi állapot fog beállni a hozzánk visszacsatolt országrészek magyarhű lakossága körében is, amely körülményekből azt fogják levezetni, hogy Magyarország adminisztrációjának tehetetlensége folytán kár volt ezen területeket az anyaországhoz visszacsatolni. Hogyan fogja az ország további revíziós igényei megvalósulása esetén tehetetlen, nehézkés és meg nem értő adminisztrációs apparátusa mellett — például erdélyi részek visszacsatolása esetén — megtartani ezen területeket. Nem habozik kijelenteni a minisztertanács előtt azt, hogy amennyiben e téren gyökeres változás nem áll be, úgy adandó alkalommal nyilvánosan, a nagy közvélemény előtt fog hangot adni annak, hogy az ország ilyen körülmények között ne törekedjék arra, hogy újabb területek szereztessenek országunkhoz.”¹⁶⁷

Teleki Pál nagy megdöbbenést és megrökönyödést keltő szavai után Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter próbálta megnyugtatót a feldúlt kedélyeket és egyben magyarázatot is adni: „Sokban osztja a miniszterelnök úr nézetét, de rá kell mutatnia arra, hogy az utóbbi 20 év folyamán sajnos a minisztériumok sok ügyben a döntést maguknak tartották fenn, és ezzel kiölték a tisztviselők önálló intézkedési készségét. Nem nevelték a tisztviselőket saját felelősségük melletti azonnali intézkedésre, iniciatívára.” A túlzott centralizációval szemben tehát ezúttal is a decentralizáció szükségessége mellett foglalt állást.¹⁶⁸

¹⁶⁴ FM Ált. iratok. 5212. cs. 28. tétel, 83 862. sz. Augusta Petrovičova nagydóci lakos levele Horthy Miklós kormányzóhoz, Nagydóce, 1939. jan. 23.

¹⁶⁵ ME. Nemzetiségi o. 66. cs. P. 20 003/1939. — Losonci honvéd állomásparancsnokság jelentése, Losonc, 1939. okt. 14.

¹⁶⁶ ME. Nemzetiségi o. 57. cs. L. 15 630/1939. — Szolnoki Gyula érsekújvári lakos levele Imrédy Béla miniszterelnökhöz, Érsekújvár, 1939. febr. 8.

¹⁶⁷ OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. aug. 17.

¹⁶⁸ Uo.

A miniszterek továbbadták lefelé a kapott fejmosást, és így a legzavarosabb, legsértőbb ügyeket elsimították. De az átcsatolt terület magyar adminisztrációja — lényegét tekintve — semmit sem változott: „A nagymennyiségű törvény- és rendeletgyártás eredményeként azok végrehajtását biztosítani képtelenek lévén, a lakosság a törvényes rendelkezésekkel szemben általában közömbös, egyénilen azonban túlérzékeny, s azokat molesztálásnak tekinti” — jelentette 1941 elején a gönci járás főszolgabírája. — „A közigazgatás bürokratikus voltánál fogva, úgyszólván óráról-órára távozik a való élettől, és közöttük mindinkább áthidalhatatlan úr támad, mely komoly esetekben akcióképtelenné teszi azt, miután gyökere már nincs a népben.”¹⁶⁹

Az átcsatolt területen kiépült magyar közigazgatást valóban mindenekelőtt a gyökértelensége, a néppel való szembenállása és embertelensége jellemezte. Ilyen körülmények között különösen súlyosaknak mutatkoztak a bécsi döntés gazdasági és szociális következményei a Magyarországhoz átcsatolt területen. Nem egyszerűen a területátcsatolással járó átmeneti nehézségeként jelentkezett ugyanis a gazdasági helyzet úgyszólván minden vonatkozásában bekövetkezett romlása, a lakosság valamennyi dolgozó rétege szociális körülményeinek kedvezőtlen megváltozása, hanem ennek mélyenfekvő okai a Magyarországon uralmon levő, mélységesen reakciós társadalmi rendszerben gyökereztek.

Л. ТИЛКОВСКИ:

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ПЕРВОГО ВЕНСКОГО РЕШЕНИЯ НА ПРИСОЕДИНЕННОЙ К ВЕНГРИИ ТЕРРИТОРИИ

Резюме

Южно-словацкие области, попавшие под хортистскую оккупацию согласно решению 2 ноября 1938 г., были самыми ценными сельскохозяйственными районами Словакии. Уровень сельского хозяйства и жизненный уровень населения здесь превосходили уровень Венгрии, захватившей эти районы. Трудность сбыта сельхозпродукций, вытекавшего из перепроизводства венгерского сельского хозяйства только увеличились с присоединением этой богатой аграрной территории, поэтому венгерское правительство распорядилось приостановить, ограничить производство пшеницы, сахарной свеклы, пищевого перца и табака на присоединенной территории в аграрных интересах «материнской страны». А к сравнительно слабой промышленности данной территории монополии «метрополии» протянули свои щупальцы, которым и без того не следовало бояться конкуренции. Крестьяне выражали свое недовольство из-за трудностей сбыта, высоких промышленных цен, возросших налогов: аграрные пролетарии попали в трудное положение из-за отсутствия работы и пособий по безработице. Аграрная безработица переплеталась с промышленной безработицей. Акции помощи мало что помогли пугающему росту нищеты. Тяжело повлияло на положение трудящихся то обстоятельство, что венгерская система социального обеспечения оказала гораздо меньше помощи чем существовавшая до присоединения. В процессе проверки патентов массами разорялись мелкие кустари и торговцы. Понизилось материальное положение чиновников и интеллигенции. Деятельность «комитетов по проверке верности к нации», командирование чиновников «метрополии» на присоединенную территорию в ущерб местным, беспомощность венгерской администрации, ее бездушное, даже оскорбительное поведение усугубляли тяжелые проблемы.

Ухудшение экономического положения почти во всех отношениях, неблагоприятное изменение социальных условий всех трудовых слоев населения проявились не как временные трудности, связанные просто с присоединением территории: глубокие причины этих явлений скрывались в глубоко реакционной общественной системе, господствовавшей в Венгрии.

¹⁶⁹ St. A. v Košiciach. Abaúj-Torna vármegye közigazgatási bizottságának iratai. 26. doboz, 444. sz. — A gönci járás főszolgabírájának jelentése, Gönc, 1941. jan. 25.

L. TILKOVSKY

**LES CONSÉQUENCES ÉCONOMIQUES ET SOCIALES DU PREMIER ARBITRAIRE
DE VIENNE DANS LES TERRITOIRES ANNEXÉS A LA HONGRIE**

Résumé

Les territoires sud-slovaques cédés à la Hongrie en vertu de l'arbitraire de Vienne ayant eu lieu le 2 novembre 1938 faisaient partie des territoires agricoles les plus fertiles de la Slovaquie. Le niveau de l'agriculture, tout aussi bien que celui des conditions de vie de la population y étaient supérieurs à ceux connus en Hongrie, pays qui venait de les annexer. Les difficultés de vente des produits découlées en Hongrie de la surproduction des produits agricoles ne firent que s'aggraver par suite de l'annexion de ces riches territoires agraires; dès lors, en conformité des intérêts agraires «de la mère patrie», le gouvernement hongrois ordonna la restriction de la production du blé, des betteraves de sucre, du paprika et du tabac. En ce qui concerne par contre l'industrie manufacturière relativement peu développée du territoire cédé les monopoles «de la mère patrie» ne supportant aucune concurrence ne tardèrent pas d'y mettre la main. Les fermiers, eux, bougonnaient à cause des difficultés de vente, de la cherté des articles industriels et des impôts accrus, alors que les ouvriers agricoles virent leur situation aggravée par le chômage et le manque de secours de chômage. La misère revêtant des proportions effroyables n'était guère atténuée par les actions appelées à modérer la disette. Une assurance sociale plus restreinte, des allocations plus modiques connues en Hongrie aggravèrent encore davantage la situation des travailleurs. La révision des autorisations des petits industriels et des petits commerçants conduisit à leur faillite en masse. La situation matérielle des employés et des intellectuels connus, elle aussi, une détérioration. L'activité «des comités d'épuration pour l'examen du patriotisme», l'installation du surplus d'employés sur le territoire cédé et cela au dépens des postulants de ce même territoire, l'impuissance de l'administration hongroise, son attitude mécanique, voire injurieuse ne firent qu'envenimer les problèmes y surgis. La détérioration que connaît sous tous les rapports la situation économique et le changement défavorable survenu dans les conditions sociales de toutes les couches travailleuses ne remontèrent pas simplement à des difficultés passagères dues à l'annexion de ces territoires mais plongèrent dans un régime social profondément réactionnaire ayant été en vigueur à cette époque en Hongrie.